

کاربست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهیم خودشیفتگی در نهج البلاغه (مطالعه موردی جنگ‌ها)

محمدحسین خوانین‌زاده^{۱*}، خلیل پروینی^۲، رضا افهمی^۳، مریم اسماعیلی نسب^۴

۱- دانش آموخته دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۲- استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۳- دانشیار گروه پژوهش و تاریخ هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۴- دانشیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۲۵

دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۲۰

چکیده

خودشیفتگی-خودبینی، یکی از موضوعات مهم روانی مطرح‌شده در مورد افراد مشهور است. با توجه به وجود برخی کنایه‌ها، زخم‌زبان‌ها و نسبت‌ها به امام علی (ع)، واکاوی این موضوع طبق نوین‌ترین شیوه‌های تحلیلی روان‌شناسی، ضروری به نظر می‌رسد تا میزان و کیفیت مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده این ویژگی اخلاقی، در رهبر معنوی-سیاسی مسلمانان تبیین شود. در پژوهش‌های گذشته درباره متن مرجع نهج‌البلاغه که منعکس‌کننده نسبتاً جامعی برای حالات روحی امام علی (ع) است، بررسی این مسئله به صورت کلامی و با تفسیرهای سنتی صورت گرفته است. اما این مقاله سعی دارد تا با تکیه بر امکانات جدید و با رویکرد روان‌شناسی تاریخی، مسئله را مورد واکاوی قرار دهد. پژوهش حاضر با روش جدید «بازنمایی‌های ساختاری متنی» (CCR) و با هدف پیوند آن با مقیاس‌های روان‌سنجی، به بررسی نهج‌البلاغه و همگرایی میان آن و پرسشنامه شخصیت خودشیفته (NPI-۴۰) می‌پردازد. هرچند امام در موارد زیادی فضائل خویش را بازگو کرده است و در سخنان او تعابیر، دال بر خودشناسی، معرفی و تحسین خویشتن وجود دارد- که در نظر برخی در نگاه ابتدایی، موهیم خودشیفتگی است؛ ولی مطابق آمار پژوهش و بررسی زیرمقیاس‌های هفت‌گانه، امام مطابق متن نهج‌البلاغه- علاوه بر اندیشه درون‌مذهبی-، از منظر زبان‌شناختی نیز مبرای از شخصیت خودشیفته است. همچنین نتایج حاکی از آن است که در جنگ‌ها، جنگ‌جمل میانگین بیشتری را از کل نهج‌البلاغه دارد که به نظر می‌رسد رابطه مستقیمی با آغازین بودن این جنگ دارد. همچنین آمار زیرمقیاس‌های پرسشنامه تا حد قابل توجهی در گفتمان صلح‌طلبانه پایین می‌آید.

واژگان کلیدی: جنگ، امام علی (ع)، نهج‌البلاغه، روان‌شناسی تاریخی، زیرمقیاس‌های خودشیفتگی

۱- مقدمه

۱-۱- تعریف مسأله

یکی از موضوعات مهم روانی که در مورد رهبران مطرح است، مسئله خودشیفتگی و خودبینی است. مخصوصاً زمانی که رهبر مدنظر، رهبر معنوی باشد و رفتار و مناسبات او، الگوی پیروانش محسوب شود. علاوه بر این، به دلایل متعدد درون‌مذهبی و برون‌مذهبی، می‌دانیم که امام علی (ع) دارای علم الهی و ام‌گرفته از پیامبر است و دارای مرتبه عصمت نیز می‌باشد. از این رو پژوهش حاضر به این مسئله می‌پردازد که در کلام امام علی (ع)، به عنوان رهبر معنوی و حاکم مورد پذیرش اسلامی، چه میزان از زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۶۰» بروز پیدا کرده است و با توجه به جوانب مختلف موضوع، چه معنایی پیدا می‌کند. همچنین پژوهش به این مسئله می‌پردازد که کدامیک از موضوعات، نمود بیشتری در ظهور زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۶۰» دارد و موقعیت جنگی، چه ارتباطی با این مسئله پیدا می‌کند. همچنین باید توجه داشت که بررسی این موضوع، لزوماً در مورد تحلیل شخصیت افراد خودشیفته کاربرد ندارد و در مورد افراد غیرخودشیفته و متواضع نیز، می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد و کیفیت نمره‌هایی که پرسشنامه از زیرمقیاس‌های موجود در متن نشان می‌دهد، سبب کمک به تحلیل شخصیت یک فرد و یا تحلیل روانی متن او و تأثیر آن بر مخاطب می‌شود.

مقوله خودشناسی و شناساندن خویشتن به دیگران، از جمله مواردی است که در نهج‌البلاغه به کار رفته است و در مقابل، مفهوم خودستایی در نهج‌البلاغه مورد نکوهش قرار گرفته است. گاهی برای برخی از پژوهشگران، تقابل و ناسازگاری این دو مفهوم مورد سؤال بوده است و پژوهش‌های کلامی حول محور آن صورت گرفته است؛ اما این مقاله سعی دارد تا با رویکرد روان‌شناسی تاریخی، مسئله را مورد واکاوی قرار دهد. اهمیت موضوع زمانی بیشتر جلوه می‌کند که طبق برخی نقل‌ها، امام علی (ع) به صورت کنایی توسط «ابوبکر بن اُبی‌قحافه»، متهم به خودشیفتگی و خودنمایی می‌شود (ابوحیان توحیدی [۱]، ۱۹۲۹: ۲۷) [۲]. امام به به عنوان الگوی بی‌مانند در نظر شیعیان و بسیاری از مسلمانان، بری از این اختلال و

رذیله اخلاقی است و ساحت روحی و معنوی او بسیار مقدس تر از انتساب به چنین رذائلی است. البته چنین اتهاماتی که موارد زیادی را در بر نمی‌گیرد، هیچگاه مورد قبول عموم مسلمانان قرار نگرفته است و نادرستی آن وضوح داشته و مرفوض شمرده شده است. چنانچه - به صورت نمونه - معاویه بن ابی‌سفیان در تصدیق سخنان «ضرار بن ضمیره»، به فضائل اخلاقی، تواضع و زهد امام علی (ع)، اقرار و اعتراف می‌کند (ابن جوزی، ۲۰۰۰: ۳۰۸-۳۰۷). همچنین ابن عبد البر (۱۹۹۲، ج ۳: ۱۱۰۷ تا ۱۱۵) صفحات متعددی را به ذکر فضائل اخلاقی، زهد و فروتنی امام اختصاص می‌دهد.

با این حال، مقدسات و بنیان‌های فکری با سنجه علوم جدید، مورد راستی‌آزمایی قرار می‌گیرد و اگر شک و شبهه‌ای در باور پژوهشگر نباشد، او نباید باکی از داوری‌های علمی بر اعتقادات خویش داشته باشد.

خودشیفتگی از جهان درون به جهان بیرون، در قالب‌های گفتاری و رفتاری متعددی بروز پیدا می‌کند و برونی‌سازی آن به توصیف محدود نمی‌شود و در لحن، آوا و هارمونی (harmony) الفاظ، ظاهر می‌شود. از جمله قالب‌های گفتاری آن، «رجز» و «مفاخره» است. ولی «رجز» در ادبیات عربی برخلاف «مفاخره»، قالب شعری است و فقط در شعر جای می‌گیرد (ابن فارس، ۲۰۰۸: ۴۲۲). از آنجا که «رجز» و «مفاخره» در جنگ نمود بیشتری دارد و به نوعی ضرورت جنگی محسوب می‌شود، به صورت جداگانه از جهت بررسی ظهور خودشیفتگی در بحبوحه جنگ‌ها حائز اهمیت است و مقایسه آن با موضوعات دیگر در نهج‌البلاغه، راهگشای فهم زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» در این متن است. از این رو تفاوت معنادار فضای جنگی و غیرجنگی در متن، نمود پیدا می‌کند و شایسته است که به این تمایز مفهومی و زمینه‌ای توجه شود. نهج‌البلاغه نیز فضای جنگی مناسب با موضوع را منتقل می‌کند و به خاطر دوره پنج‌ساله خلافت امام علی (ع)، متن موجود نهج‌البلاغه مورد مناسبی برای پژوهش حاضر است و تنش‌های موجود در جنگ‌های داخلی امام را منعکس می‌کند. خودشیفتگی به عنوان یک مسئله روانکاوانه، دارای مؤلفه‌های متعددی است که در این پژوهش از منظر زبان‌شناسی در نهج‌البلاغه بررسی می‌شود. همچنین، تحلیل‌ها، دسته‌بندی‌ها

کاربست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهم خودشنیگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

و تفسیرهای این پژوهش مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی و روش «داده‌کاوی متن» (data mining) صورت گرفته است. چنین پژوهش‌هایی می‌توانند به افزایش معرفت نسبت به شخصیت امام علی (ع) و متون تاریخی - کلامی بینجامد.

روش تحقیق هرمنوتیکی به ما کمک می‌کند تا با کشف پیام‌ها و نشانه‌ها، معانی روشن شود و هرمنوتیک اساساً فهم را عملکرد ذهن می‌داند (کرمانی، ۱۴۰۰: ۸۴). همچنین با توجه به متن تاریخ‌مند نهج‌البلاغه، با تطبیق و مقایسه حالت قبل و بعد متن، روش تاریخی، تحلیلی و حتی تطبیقی با یکدیگر ترکیب می‌شود (پاکتچی، ۱۳۹۳: ۳۴ تا ۳۶). همچنین با کمک کتاب‌های تاریخی دیگر و کتاب «تمام نهج‌البلاغه» (سید صادق موسوی)، نظام تاریخی - روانی متن وضوح بیشتری پیدا می‌کند.

افزون بر روش تحلیلی یادشده، در روش آماری و روان‌شناسانه، این پژوهش در دسته پژوهش‌های روان‌شناسی تاریخی قرار می‌گیرد که در سال‌های اخیر به خاطر گسترش روش‌های متکی بر پردازش زبان طبیعی (natural language processing) و با استفاده از یادگیری عمیق و یادگیری انتقالی، تحلیل دقیق‌تری نسبت به متون تاریخی دارد. از این رو تحقیقات روان‌شناسی تاریخی در مرحله جدیدی قرار گرفته است و یکی از مهمترین تلاش‌های این روش، چگونگی برقراری ارتباط میان متون تاریخی و ساخت‌های روان‌شناسانه و جامعه‌شناسانه به هدف تحلیل و تفسیر آن‌ها است.

روش جدید «بازنمایی‌های ساختاری متنی» از طریق پرسش‌های متداول موجود برای واکاوی متن به صورت ساختارمند بهره می‌برد که نوآوری بزرگی شمرده می‌شود؛ زیرا در این صورت می‌توان با یک متن تاریخی به صورت ساختارمند مواجه شد و رابطه میان آن متن و یک ساخت روان‌شناسی روشن شود (Atari, Omrani & Dehghani: 2023). روان‌شناسی تاریخی (Historical Psychology)، شاخه‌ای میان‌رشته‌ای است که به بررسی تحول روان‌شناسی انسان در بستر تاریخ می‌پردازد. این حوزه با استفاده از روش‌های تاریخی و روان‌شناختی، تأثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی و تاریخی بر شناخت، هیجان و رفتار انسان را مطالعه می‌کند که یکی از ابزار «لو سمینویچ ویگوتسکی؛ Lev Semyonovich Vygotsky»

روانشناس و ناقد هنری مشهور روسی (۱۸۹۶-۱۹۳۴)، در کتاب «روانشناسی هنر» بوده است. او سعی داشته تا بیان احساسات از سوی هنرمند را طبق نظام گسترده‌تر روان‌شناسی اجتماعی و با درک کنش هنر، تحلیل کند (ویگوتسکی، ۱۳۹۲: ج ۳).

در پژوهش حاضر برای به دست آوردن ساختار و بافت روانی متن نهج‌البلاغه و برای تجزیه و تحلیل آن، با استفاده از نسخه عربی [۳] پرسشنامه «چهل‌گویه‌ای شخصیت خودشیفته (The narcissistic personality) - راسکین و تری» (Raskin & Terry: 1988) استفاده شده است. این پرسشنامه پرکاربردترین سنجه خودشیفتگی در ادبیات روان‌شناسی اجتماعی و شخصیتی است (Foster et al: 2016). این پرسشنامه دارای چهل‌گویه دو‌گزینه‌ای است که اضافه بر نمره نهایی، نمایان‌کننده مقدار خودشیفتگی به میزان بین ۰ تا ۴۰ و با نمره برش ۱۵ و دارای هفت زیرمقیاس «قدرت و اختیار» (توانایی و سلطه)، «خودبستگی»، «تقدم/پیش‌تازی» (برتری‌جویی)، «خودنمایی»، «انتفاع/ بهره‌کشی»، «غرور و خودبینی» و «ملقب کردن/ مستحق بودن» است.

برای این هدف از نسخه بسته پایتون (python) [۴] محیط ذکرشده بر محیط گیت‌هاب (github) [۵] بهره‌گیری شده است [۶]. در آغاز، سازه پرسشنامه مزبور در چارچوب الگوهای متنی جای‌گذاری و پس از آن متن خالص - بدون عناوین خطبه‌ها، توضیحات و عبارات سید رضی و دروهای ابتدا یا میان عبارات - تمام خطبه‌ها و نامه‌ها و ۸۵ حکمت [۷] نهج‌البلاغه، به تفکیک ساختار متن، وارد الگوی مذکور شده است. این الگو، شباهت بین متن نهج‌البلاغه و معیارهای موردنظر را بررسی کرده و آن را به تناسب هر بخش از سازه، در قالب یک مجموعه اعداد بین ۱ تا ۱- گزارش می‌کند. در ادامه و به منظور شناسایی ساختار متن، نمره نهایی متن و نمره هریک از زیرمقیاس‌ها استخراج شده و به منظور شناسایی ساختار متن، رابطه رگرسیون (regression analysis) [۸] میان متن و هریک از مقیاس‌ها، روشن شده است. نمرات ذکرشده نشان‌دهنده نقش هریک از واحدهای متن در ساخت نهایی آن هستند. البته باید در نظر داشت که با توجه به پیش‌فرض‌های درون‌دینی، تحلیل داده‌های متن کاوی، با معیار نهج‌البلاغه و معارف اسلامی سنجیده می‌شود و زیرمقیاس‌ها و میزان نمره

کاربست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهِم خودشیفتگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

آن‌ها، با توجه به ادبیات دینی معنا و تفسیر جدیدی به خود می‌گیرند؛ زیرا امام علی (ع) طبق معیارهای اسلامی، هرچند انسان است و دارای خصایص انسانی می‌باشد؛ ولی علم منحصر به فرد و مرتبه عصمت، او را از عموم مردم متمایز می‌کند و سنجه‌های روان‌شناختی، فقط در محدوده مشخص و ناقص به شناخت برخی از ابعاد وجودی امام کمک می‌کند و برای تکمیل موضوع، از معیارهای درون‌دینی نیز استفاده می‌شود.

همچنین درباره جمع‌آوری و تحلیل داده‌های تحلیلی و آماری، پس از چندبار بررسی و مطالعه نهج‌البلاغه، تمام عبارت‌ها و مجموعه کلماتی که مربوط به مسئله پژوهش بوده است، مورد بررسی قرار گرفته و روابط زیرمقیاس‌های پرسشنامه و بن‌مایه‌های درونی آن- با تمرکز بر متن‌های مرتبط با جنگ‌ها- واکاوی شده است.

۱-۲- سوالات پژوهش

- ۱- میزان و کیفیت زیرمقیاس‌های موهِم خودشیفتگی در نهج‌البلاغه به چه صورت است و با سنجه معارف اسلامی چگونه معنا پیدا می‌کند؟
- ۲- آمار زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» در سخنان مربوط به جنگ‌ها، چه تفاوت معناداری با آمار کلی زیرمقیاس‌های موهِم خودشیفتگی در نهج‌البلاغه دارد؟

۱-۳- پیشینه پژوهش

در دهه‌های اخیر، پژوهش‌ها و پرسشنامه‌های بسیاری درباره خودشیفتگی، همچون پژوهش بر «جنبه‌های روشن و تاریک خودشیفتگی» منتشر شده است (Back et al: 2013). بر اساس برخی پژوهش‌ها، تحسین خودشیفتگی اثربخشی مثبت و غیرمستقیم و در مقابل رقابت خودشیفتگی [۹]، اثربخشی منفی و غیرمستقیم بر رضایت از زندگی داشته است (Yang et al: 2023). اما در مورد نهج‌البلاغه، اساساً پژوهش‌های گذشته مسئله حاضر را مطرح نکرده‌اند و برخی از پژوهش‌ها مسئله خودستایی را که با خودشیفتگی ارتباط دارد، از منظر مفهوم ادبی، کلامی و تاریخی بررسی کرده‌اند. پژوهش‌هایی مانند پایان‌نامه ارشد «بررسی

تحلیلی عبارات موهِم خودستایی امام علی (ع) از منظر قرآن و روایات با تأکید بر نهج البلاغه (عظیمه کهنسال- ۱۴۰۱) و «تحلیل محتوایی تعابیر ناظر به خودستایی در نهج البلاغه» (محمد حیدری- ۱۴۰۲). همچنین در مورد خودستایی شخصیت‌های مختلف ادبی و اجتماعی، پژوهش‌هایی همچون «بررسی تطبیقی نارسسیم یا خودشیفتگی در اشعار متنی و خاقانی» (افسانه امامی آل آقا- ۱۳۹۵)، «خودستایی در شعر شاعران برجسته کهن فارسی (فردوسی، ناصر خسرو، خاقانی، نظامی، سعدی و حافظ)» (افشین کاشه- ۱۳۹۳)، «بررسی تطبیقی خودشیفتگی (نارسسیم) در شعر خاقانی و متنی» (توکلی کافی آباد و دیگران- ۱۳۹۳) و «بررسی پدیده نارسسیم (خودستایی) در شعر حافظ و متنی» (طاهری نیا و دیگران- ۱۳۸۹) به نگرارش در آمده است.

پژوهش حاضر بر مبنای روان‌شناسی تاریخی، شواهد تاریخی و موقعیت‌های روانی، متن تاریخی را تحلیل می‌کند و با بهره‌گیری از «یادگیری عمیق» (deep learning) و با «پردازش زبان طبیعی» (NLP)، میان زبان طبیعی مردم و متن نهج البلاغه ارتباط ایجاد می‌شود. مطابق «یادگیری انتقالی» (transfer learning)، متن نهج البلاغه طبق ادبیات عرب، با دقت فراوان و بدون روش انسان‌ساختی [۱۰] و دخالت تفسیر انسانی، مطابق پرسشنامه خودشیفتگی در دسته‌های مختلف سنجیده می‌شود. با این روش، ویژگی‌های روانی متن مشخص می‌شود و نهج البلاغه همزمان و یکپارچه طبق ریشه کلمات، از منظر روانی «متن‌کاوی» (text mining) می‌شود.

پژوهش حاضر برای اولین بار زیرمقیاس‌های موهِم خودشیفتگی در نهج البلاغه را با محوریت سخنان مرتبط با جنگ‌ها، از دیدگاه روانشناسانه بررسی می‌کند و «متن‌کاوی» بر مبنای «بازنمایی‌های ساختاری متنی» (CCR) مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۲- مفاهیم نظری

۲-۱- یادگیری عمیق

«یادگیری عمیق»، شاخه‌ای تخصصی از یادگیری ماشین، محسوب می‌شود که با استفاده از شبکه‌های عصبی مصنوعی چندلایه، امکان تحلیل داده‌های حجیم و پیچیده را فراهم می‌سازد.

کاربست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهم خودشیفتگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

برخلاف روش‌های سنتی یادگیری ماشین که مبتنی بر استخراج دستی داده‌ها هستند، این فناوری به صورت خودکار و با بهره‌گیری از شبکه‌های عصبی عمل می‌کند. «پردازش زبان طبیعی»، حوزه‌ای میان‌رشته‌ای است که ترکیبی از علوم رایانه، زبان‌شناسی و هوش مصنوعی بوده و به پردازش خودکار زبان‌های انسانی - اعم از گفتاری و نوشتاری - توسط سیستم‌های محاسباتی می‌پردازد [۱۱]. «یادگیری انتقالی»، یکی از رویکردهای نوین در یادگیری ماشین است که طی آن دانش آموخته شده از یک روش در یک حوزه خاص (وظیفه مبدأ)، برای حل مسئله‌ای در حوزه‌ای متفاوت (وظیفه مقصد) به کار گرفته می‌شود (Weiss and Khoshgoftaar, 2016: 2). تلفیق این روش‌ها و ابزارهای پیشرفته، منجر به کشف اطلاعات ارزشمند، پیچیده و نهفته در داده‌ها شده و چارچوبی تحت عنوان «متن کاوی» را پدید می‌آورد.

۲-۲- خودشیفتگی

خودشیفتگی به دو قسم خودشیفتگی آسیب‌پذیر (vulnerable narcissism) و خودشیفتگی بزرگ‌پندارانه (grandiose narcissism) تقسیم می‌شود. این دو قسم در برخی از ویژگی‌ها همچون استحقاق و تعارضات بین فردی، اشتراک دارند. معانی و موارد خودشیفتگی آسیب‌پذیر در حساسیت، بی‌معنایی، رفتارهای دوری‌گزین، خودکشی، وحشت‌زدگی، شرم و دلبستگی اضطرابی، تفاوت پیدا می‌کند (Pincus & Lukowitsky: 2010). خودشیفتگی بزرگ‌پندارانه در تصویر خودبادکرده (متوهمانه) و مشکلات بین فردی سلطه، ظهور پیدا می‌کند (Aslinger et al: 2018). افراد خودشیفته بین حالت‌های بزرگ‌پندارانه و آسیب‌پذیر در نوسان‌اند (Giacomin & Jorda: 2014) و این اختلال تلفیقی از بزرگ‌منشی و نیاز به تحسین و فقدان همدلی است (نیک‌پور و بانس -انجمن روانپزشکی آمریکا -، ۱۳۸۳: ۲۷۳).

۳- نکوهش خودشیفتگی در نهج‌البلاغه

در نهج‌البلاغه، گزاره‌های متعددی در نکوهش خودستایی و خودبینی است. امام علی (ع) از هر آنچه به خودشیفتگی نزدیک می‌شود، انذار می‌دهد و سعی بر کناره‌گیری از آن دارد. امام

در مذمت «فخر فروشی» و الیان، آن را زشت‌ترین خوی آنان می‌شمارد و ابراز می‌دارد که دوست ندارد، مردم او را بستایند و به وصف دوستدار خودستایی معرفی شود (نهج‌البلاغه، ۱۹۶۷، خطبه ۲۱۶: ۳۳۴ و ۳۳۵). از سوی دیگر امام در موارد زیادی فضائل خویش را بازگو کرده است که در نظر برخی در نگاه ابتدایی، موهِم خودشیفتگی است، به نحوی که در طول تاریخ - چنانچه در مقدمه گذشت - برخی امام را به این صفت متهم ساخته‌اند. در صورتی که سیره و گفتار امام علی (ع) مخالف با اتهام وارد شده است. امام در نامه‌ای به معاویه، فخر را هدف نمی‌داند، بلکه از تفاخر به جهت ذکر نعمت خداوند استفاده می‌کند (نامه ۲۸: ۳۸۶) و به آیه ۲۳ سوره «نجم» استشهاد می‌کند. امام در نامه به معاویه، از نهی خداوند در مورد «تزکیه نفس» و خودستایی سخن می‌گوید و به خاطر آن، از ذکر فضائل به غیر ضرورت، خودداری می‌کند و ادامه ذکر فضائل را که موجب رسیدن به حد «تزکیه نفس» می‌شود، رها می‌کند. امام در نامه به مالک اشتر، او را از دوست‌داشتن، ستایش شدن، خودبینی و خودشیفتگی (اعجاب به نفس) نهی می‌کند و آن را از محکم‌ترین راه‌های شیطان معرفی می‌کند (نامه ۵۳: ۴۴۳ و ۴۴۴). از نظر امام، آن‌که از خود خشنود باشد، ناخشنودان او بسیار شود (حکمت ۶: ۴۷۰) و خودشیفتگی، از حسودان خرد است (حکمت ۲۱۲: ۴۷۹) و هیچ تنهایی و وحشتی از آن وحشتناک‌تر نیست (حکمت ۳۸: ۴۸۵؛ حکمت ۱۱۳: ۴۸۸).

در ادامه پژوهش، افزون بر گفتار مذکور امام، از جهت آماری و «متن‌کاوی» مسئله طرح‌شده، مورد بررسی و واکاوی قرار می‌گیرد.

۴- تحلیل میزان زیرمقیاس‌های موهِم خودشیفتگی در نهج‌البلاغه

پرسشنامه مذکور، ۴۰ گویه دارد که برای پژوهش حاضر از نسخه عربی آن استفاده شده است. اما به دلیل زبان فارسی مقاله، ترجمه فارسی گویه‌ها - تحت عنوان ۷ زیرمقیاس بزرگ - آمده است. همچنین باید توجه داشت که لزوماً مفاهیم طرح‌شده در سؤالات و بخش‌های مختلف زیرمقیاس‌ها، در متن نهج‌البلاغه وجود ندارد و با توجه به روش «بازنمایی‌های ساختاری متنی» (CCR) توضیح داده شده در «روش تحقیق»، روان‌شناسی تاریخی مفاهیم بخش‌های

کارست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهوم خودشیفتگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

مختلف، طبق ریشه کلمات متن نهج البلاغه، «متن کاوی» می‌شود و نمره بالاتر از حد آغازین، تعیین‌کننده شخصیت خودشیفته است و نمره پایین‌تر از میزان آغازین، برای کشف حالات عاطفی شخص موردنظر کاربرد دارد و مطلقاً به معنای دارا بودن صفات مذموم در آن شخص نمی‌باشد.

۴۰ گویه پرسشنامه «NPI-۴۰» بدین قرار است:

قدرت و اختیار (۸ بخش): استعدادی ذاتی برای اثر گذاشتن بر مردم دارم- فرد موفق‌ی خواهم شد- خودم را رهبر خوبی می‌دانم- من ابراز وجود می‌کنم- دوست دارم بر دیگران اقتدار داشته باشم- به نظر می‌رسد مردم همیشه من را با اقتدار می‌پندارند- ترجیح می‌دهم که رهبر باشم- من مدیر به دنیا آمده‌ام.

خودبستگی (۶ بخش): دوست دارم برای تصمیم‌گیری، مسئولیت بپذیرم- همیشه می‌دانم چه کار می‌کنم- به ندرت برای انجام کارها به دیگران تکیه می‌کنم- می‌توانم به هر روشی که بخواهم زندگی کنم- قصد دارم شخص بزرگی باشم- از سایر مردم با استعدادتر هستم.

تقدم/پیش‌تازی (۵ بخش): می‌دانم که فرد لایقی هستم چون همه به من اینطور می‌گویند- فکر می‌کنم شخص خاصی هستم- دوست دارم مورد تمجید قرار بگیرم- ای کاش کسی روزی زندگینامه من را می‌نوشت- من یک فرد خارق‌العاده هستم.

خودنمایی (۷ بخش): تواضع و فروتنی در من وجود ندارد- تقریباً جرأت انجام هر کاری را دارم- دوست دارم مرکز توجه باشم- معمولاً اگر امکان داشته باشد خودنمایی می‌کنم- دوست دارم شروع‌کننده مدهای روز باشم- واقعا دوست دارم مرکز توجه دیگران باشم- از اینکه مردم به من توجه نمی‌کنند که در ملاء عام چطور به نظر می‌آیم ناراحت می‌شوم.

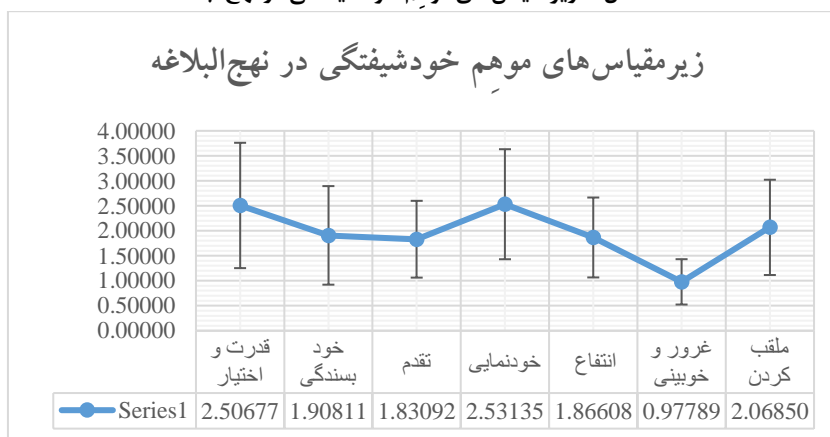
انتفاع / بهره‌کشی (۵ بخش): معمولاً برای هر چیزی بهانه می‌آورم- تغییر دادن مردم برایم آسان است- به راحتی می‌توانم دست مردم را بخوانم- همه افراد دوست دارند داستان‌هایم را بشنوند- می‌توانم هر چیزی را به دیگران بگویم باور کنند.

غرور و خودبینی (۳ بخش): نمایاندن بدنم را دوست دارم- دوست دارم به اندام من نگاه کنند- دوست دارم در آینه به خود نگاه کنم.

ملقب کردن (۶ بخش): اگر بر جهان حکمرانی کنم، بهتر از وضع فعلی خواهد شد- برای به دست آوردن احترامی که شایسته من است پافشاری می‌کنم- تا اندازه‌ای چشم طمع به دنیا دارم- انتظار زیادی از دیگران دارم- خشنود نخواهم شد مگر اینکه از همه شایسته‌تر باشم- انگیزه زیادی برای کسب قدرت دارم.

نتایج آماری تحلیل پرسشنامه مذکور، در نمودار و جدول زیر نمایش داده می‌شود.

شکل ۱- زیرمقیاس‌های موهِم خودشیفتگی در نهج البلاغه

جدول ۱- ریز نمرات، انحراف معیار و میانه زیرمقیاس‌های موهّم خودشیفتگی در نهج‌البلاغه

ملقب کردن	غرور و خودبینی	انتفاع / بهره‌کشی	خودنمایی	تقدم / پیش‌تازی	خودبسندگی	قدرت و اختیار	میانگین
۲.۰۶۸	۰.۹۷۷	۱.۸۶۶	۲.۵۳۱	۱.۸۳۰	۱.۹۰۸	۲.۵۰۶	میانگین
۰.۹۵۳	۰.۴۵۳	۰.۷۹۹	۱.۱۰۰	۰.۷۶۸	۰.۹۸۶	۱.۲۵۴	انحراف معیار
۱.۵۹۶	۰.۷۶۱	۱.۴۳۷	۱.۹۵۹	۱.۴۴۲	۱.۴۱۵	۱.۸۷۲	میانه

نمره کل میانگین زیرمقیاس‌های پرسشنامه مزبور در نهج‌البلاغه، ۱۳/۶۸۹ و نمره کل میانه

۱۰/۴۸۵ است.

نمره متوسط خودشیفتگی در عموم مردم ۱۲ تا ۱۵ است، اما این عدد در میان چهره‌های معروف به ۱۷ تا ۱۸ می‌رسد. نمرات بالای ۲۰ نیز نشان‌دهنده وجود صفات خودشیفتگی در شخصیت فرد است (صفاری‌نیا و دیگران، ۱۳۹۱: ۷۹ و ۸۹). پس بر این اساس، متن نهج‌البلاغه نشان از شخصیت خودشیفته‌گوینده آن ندارد و در مقایسه با مقیاس یادشده، نمره زیرمقیاس‌های پرسشنامه، پایین‌تر از میزان آغازین می‌باشد.

طبق آمار قابل مشاهده، نهج‌البلاغه به ترتیب در زیرمقیاس‌های «خودنمایی» (به معنای معرفی و شناساندن خود)، «قدرت و اختیار» و «ملقب‌کردن» و پس از آن، «خودبسندگی» نمره بالاتری دارد. با این حال «غرور و خودبینی» مشاهده نمی‌شود و جملات بازگوکننده فضائل، در مقام بیان معرفی امام به عنوان امام هدایت است و «قدرت و اختیار» امام، در راستای غرور نیست و حالت ابزاری در آن‌ها نمایان است و وظائف رهبری، به امام انگیزه می‌دهد تا برای صلاح جامعه و برای رضای خداوند- و نه برای خود-، از مردم «انتفاع/ بهره‌کشی» ببرد.

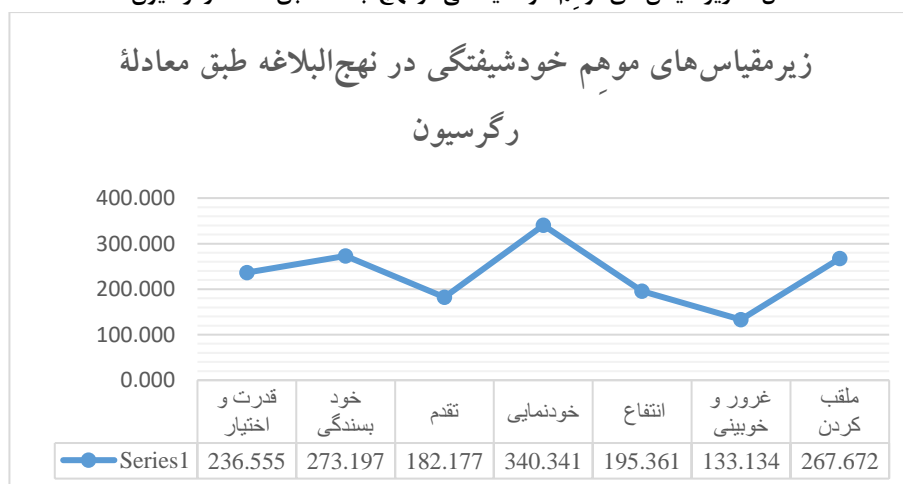
اما به خاطر آن‌که نمرات مقیاس شخصیت خودشیفته از نمرات گوناگونی متشکل است و از جهت تعداد سؤالات یکسان نیست، بنابراین مشخص کردن میزان تداخل هر بخش در نمره نهایی از روی نمودار مذکور، امکان‌پذیر نیست. بدین خاطر جدول و نمودار بعدی، پس از مشخص کردن میانگین هر زیرمقیاس از طریق تقسیم نمره حاصل شده بر تعداد گویه‌های

سازنده، نمره میانگین هر زیرمقیاس جداسازی و در قالب یک معادله رگرسیون به جهت معین کردن نقش هر بخش در ساخت نهایی، مورد واکاوی قرار می‌گیرد. همه بخش‌های زیرمقیاس رابطه معنادار با متن داشته و نتایج آماره T نشان‌دهنده میزان کلمات جداسازی شده متن و نسبت تراکم آن‌ها به تناسب زیرمقیاس‌های گوناگون است.

جدول ۲- زیرمقیاس‌های موهب خودشیفتگی در نهج‌البلاغه بر اساس معادله رگرسیون

Model	Beta In	t	Sig.	Partial Correlation
قدرت و اختیار	.996b	236/555	.000	.996
خود بسندگی	.997b	273/197	.000	.997
تقدم/ پیش‌تازی	.994b	182/177	.000	.994
خودنمایی	.998b	340/341	.000	.998
انتفاع/ بهره‌کشی	.995b	195/361	.000	.995
غرور و خودبینی	.989b	133/134	.000	.989
ملقب کردن	.997b	267/672	.000	.997

شکل ۲- زیرمقیاس‌های موهب خودشیفتگی در نهج‌البلاغه طبق معادله رگرسیون

کاربست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهم خودشیفتگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

بر اساس نمودار فوق، «قدرت و اختیار» پس از «خودبسندگی» و «ملقب کردن» قرار می‌گیرد و باقی موارد، طبق نمودار قبل، پابرجا می‌ماند.

۵- مفاهیم زیرمقیاس‌های موهم خودشیفتگی در نهج‌البلاغه

مفاهیم کلی زیرمقیاس‌های پرسشنامه با لحاظ بافت معنایی، در بسیاری از عبارات نهج‌البلاغه مشاهده می‌شود و در برخی موارد نمود و ظهور بیشتری دارد که به برخی از مصادیق آن اشاره خواهد شد تا نحوه شکل‌گیری آماری مؤلفه‌های پرسشنامه وضوح بیشتری پیدا کند.

۵-۱- قدرت و اختیار (Authority)

طبق پژوهش راسکین و تری، مؤلفه «قدرت و اختیار» بازتاب‌دهنده تمایل فرد به سلطه‌گری، رهبری و احساس برتری در روابط اجتماعی است. افراد با نمره بالا در این مؤلفه، تمایل به کنترل و نفوذ بر دیگران، اعتمادبه‌نفس بالا و انتظار اطاعت، از دیگران دارند (Raskin & Terry:1988). در ادامه به برخی از نمودهای این مؤلفه- با معنای خاص آن در بافت متن نهج‌البلاغه- در سخن امام علی (ع) پرداخته خواهد شد.

هنگامی که «سعیدبن عاص» (امیر کوفه در زمان عثمان)، امام را از حق «فیء» منع کرد (موسوی، ۱۴۲۶، ج ۵: ۳۹۳)، امام بنی‌امیه را تهدید می‌کند که در صورت به قدرت رسیدن، دستشان را از بیت المال کوتاه کند (خطبه ۷۷: ۱۰۴). همچنین زمانی که با امام در مدینه بیعت می‌شود (موسوی، ۱۴۲۶، ج ۴: ۴۲۷)، قسم می‌خورد که اگر حتی املاک اعطائی عثمان، مهر زنان و بهای کنیزان شده باشد، آن را بازپس می‌گرداند (خطبه ۱۵: ۵۷). در این عبارات احساس قدرت، تجلی پیدا می‌کند.

امام، بیعت را چندباره نمی‌دانست (نامه ۷: ۳۶۷) و در قبال پیمان‌شکنی بیعت‌کنندگان گفت: «قبل از بیعت اختیار داشتند که بیعت نکنند، ولی بعد آن اختیاری ندارند.» (موسوی، ۱۴۲۶، ج ۴: ۳۵۵) و وقتی بیعت‌شکنی کردند و جنگ جمل و کشتار بی‌رحمانه را آغاز کردند، این حق را برای خود (به عنوان رهبر جامعه)، محفوظ می‌دانست که فقط به خاطر کشته شدن

یک شخص، حق داشته است تا تمام لشکر «جمل» را بکشد. چراکه هم دست بودند و همگی به قتل افراد بی‌گناه رضایت داشته‌اند (خطبه ۱۷۲: ۲۴۷).

امام درباره شورشیان و قضایای قبل جنگ جمل، در نامه‌ای به «عثمان بن حنیف» (موسوی، ۱۴۲۶، ج ۷: ۱۳۵)، خواست تا اگر شورشیان به اطاعت برنگشتند و بر تفرقه، دشمنی و عصیان توافق کردند، با آنان بجنگد (نامه ۴: ۳۶۶). امام در نامه به «جریر بن عبدالله»، امر به شدت عمل می‌کند و دستور می‌دهد معاویه را بین جنگ خانمان‌برانداز و صلح ذلیلانه، مخیر کند (نامه ۸: ۳۶۸).

با این حال که امام خود را به جهت مناسبات ظاهری، صاحب اختیار و قدرت می‌بیند، ولی جایگاه معنوی، الهی و جایگاه حقوقی خویش را نیز مدنظر دارد و زهد آن جناب به عنوان امام هادی مسلمانان، اجازه نمی‌دهد تا از رفاه- با آن که قدرت و توان بهره‌مندی از آن را دارد- بهره‌مند شود (نامه ۴۵: ۴۱۷ و ۴۱۸). همچنین شیوه حکومت‌داری امام، ظلم و جور به مردم را تاب ندارد. در نهایت حکومت و قبل از ایام شهادت (موسوی، ۱۴۲۶، ج ۴: ۶۰۱)، بیان می‌دارد که برخلاف سیره حاکمان گذشته که رعیت از ظلم حاکم می‌ترسیده‌اند، او از ظلم رعیت می‌ترسد (خطبه ۹۷: ۱۴۱).

۵-۲- خودبستگی (Self-Sufficiency)

این مؤلفه بازتاب‌دهنده تمایل فرد به استقلال عاطفی و رفتاری، عدم وابستگی به دیگران و اعتقاد به خودکفایی است. همچنین در افراد دارای نمره بالا در این مؤلفه، عدم نیاز به تأیید یا حمایت دیگران و فاصله‌گیری عاطفی دیده می‌شود (Raskin & Terry: 1988).

امام در نامه به «عثمان بن حنیف»، بیان می‌دارد که اگر تمام عرب بر کشتن او هم دست شوند، پشت نمی‌کند و فرار را بر فرار ترجیح نمی‌دهد (نامه ۴۵: ۴۱۸). امام چنان به خود اطمینان دارد که در نامه‌ای به اهل مصر گوید: «به خدا اگر تنها آنان را می‌دیدم و آنان زمین را پر می‌کردند، نه باک داشتم و نه می‌هراسیدم، که من بر گمراهی آنان و رستگاری خود نیک

کارست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهم خودشیفتگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

آگاهم و با یقین از جانب پروردگار همراه و من آرزومند دیدار خدایم و پاداش نیک او را می‌پایم» (نامه ۶۲: ۴۵۲؛ شهیدی، ۱۳۷۷: ۳۴۷).

از جهت علمی نیز، امام علم الهی خویش را بی‌نیازکننده از علوم دیگر می‌داند و برای هدایت مردم بدان بسنده می‌کند. در مسجد کوفه (موسوی، ۱۴۲۶، ج ۳: ۵۵۳) از مردم می‌خواهد که از او بپرسند و سوگند یاد می‌کند که از هر آنچه میان آنان تا روز قیامت (الساعة) و از هر آنچه مربوط به هدایت‌یافتگان و گمراهان است، آگاه است و از آن خبر می‌دهد و از مرگ افراد و جزئیات امور آنها نیز، اطلاع دارد (خطبه ۹۳: ۱۳۷). امام در همین خطبه‌ای که بخشی از آن در نهج‌البلاغه آمده است، از مردم می‌خواهد تا از اسرار غیب از او بپرسند؛ زیرا خود را وارث علوم انبیاء و مرسلین می‌داند. همچنین خود را به انجیل و تورات، از اهل آن، دانایتر می‌داند و علم اولین و آخرین را نزد خود دارد (موسوی، ۱۴۲۶، ج ۳: ۵۵۹). هیچکس از صحابه چنین ادعایی را نکرده است که «بپرسید قبل از آن که مرا از دست دهید» (ابن ابی‌الحدید، ۱۹۶۵، ج ۷: ۴۶). همچنین امام با تمجید و عامل بودن خود به معارف والا، بیان می‌دارد که می‌تواند از اینکه هرکس از کجا آمده و به کجا می‌رود، خبر دهد و از تمام امور و شئون او پرده بردارد. ولی از ترس متهم‌شدن به کفر، از این امر صرف‌نظر می‌کند (خطبه ۱۷۵: ۲۵۰).

امام پس از جنگ نهروان، در خطبه‌ای به نام «خطبة البیان» (موسوی، ۱۴۲۶، ج ۳: ۹)، خود را به راه‌های آسمانی آگاه‌تر می‌نامد تا راه‌های زمینی (خطبه ۱۸۹: ۲۸۰). در همین خطبه، خود را جز «عرش»، به همه چیز دانا می‌داند (موسوی، ۱۴۲۶، ج ۳: ۶۳) و تصریح می‌کند که چنان علمی به او اعطا شده بود که اگر آن علم به دیگران عرضه شود، همچون ریسمان‌های داخل چاه عمیق، مضطرب و لرزان می‌شوند (خطبه ۵: ۵۲).

همچنین امام - با استناد به علم غیب خویش - بر برتری نیروهای خود در مقابله با خوارج تأکید نموده و پیش‌بینی می‌کند که در جنگ با آنان، کمتر از ۱۰ تن از خوارج جان سالم به در خواهند برد و تلفات سپاه خود را نیز کمتر از ۱۰ نفر برآورد می‌کند (خطبه ۵۹: ۹۳). طبق گزارش‌های تاریخی، در جنگ نهروان خوارج چهار هزار نفر بودند که فقط ۹ نفر آنان از مرگ نجات یافتند (ابن اعثم، ۱۴۱۱، ج ۴: ۲۷۴؛ یعقوبی، ۱۹۶۰، ج ۲: ۱۹۳).

این همه، حکایت از خداپسندگی و تکیه امام (ع) بر علم «لدنی» و دانشی دارد که خداوند علیم مطلق، در جایگاه هادی امت و امیر مؤمنان، به او عطا نموده است.

۵-۳- تقدم / پیش تازی (Superiority)

«تقدم / پیش تازی»، به عنوان یکی از ابعاد اصلی شخصیت خودشیفته، بازتاب‌دهنده احساس برتری ذهنی، اعتقاد به منحصر به فرد بودن و تمایل به تحقیر دیگران است (Raskin & Terry:1988). امام، در جنگ با ناکتین و قاسطین و مارقین، خود را مأمور الهی می‌داند و شجاعت خود در کودکی را می‌ستاید و خود را تابع محض پیامبر معرفی می‌کند. همچنین جایگاه خود را - در کودکی و جوانی - در نزد پیامبر رفیع و غیر قابل انکار می‌داند؛ زمانی که در کودکی و در تمام موارد، دست‌پرورده پیامبر بوده، نور وحی و رسالت را می‌دید و بوی نبوت را استشمام می‌کرد و جز او و خدیجه (ع)، کسی اسلام نیاورده بود و از اسلام خبری نداشت. امام در قسمت پایانی خطبه ۱۹۲، حقانیت، فضیلت و برتری متعدد خود را در عبارات مختلف به تفصیل می‌شمارد و جایگاه خود را دست‌نیافتنی و بسیار والا ترسیم می‌کند. در همین بخش معجزه‌های را از پیامبر نقل می‌کند و در ادامه خود را اول مؤمن به پیامبر و از صدیقین و ابرار می‌شمارد (خطبه ۱۹۲: ۲۹۹ تا ۳۰۲).

امام جایگاه خود را با سه خلیفه قبل یکسان نمی‌داند و برتری خود را بدون تردید بیان می‌کند (خطبه ۳: ۴۸ تا ۵۰) و در جای دیگر، «آل محمد (ص)» را - که خود جزو آنان است - با هیچیک از امت قابل قیاس نمی‌داند (خطبه ۲: ۴۷). همچنین نباید نادیده گرفته شود که بیان پیش‌تازی در کلام امام، ریشه در حقیقت و واقع‌بینی دارد و با اوهام و خیالات، فاصله معناداری دارد.

۵-۴- خودنمایی (Exhibitionism):

مؤلفه «خودنمایی»، به تمایل فرد به جلب توجه، نمایش خود و برانگیختن تحسین دیگران اشاره دارد. این بُعد از خودشیفتگی، شامل رفتارها و باورهایی است که فرد را وادار می‌کند

کاربست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهم خودشیفتگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

تا به صورت فعال به دنبال مرکز توجه بودن، ابراز اغراق‌آمیز دستاوردها و نمایش ویژگی‌های خود به شیوه‌ای جذاب یا تحریک‌کننده باشد (Raskin & Terry:1988).

ذکر فضائل و حقانیت امام از موضوعاتی است که در نهج‌البلاغه بسیار یاد می‌شود. امام فضائل خود را به معاویه گوشزد می‌کند و به خاطر نهی خدا از خود ستودن، از ذکر فضائل فراوان خود صرف نظر می‌کند (نامه ۲۸: ۳۸۶).

در نمونه دیگر، امام پس از شنیدن خبر استنکاف ناکثین از بیعت و شنیدن تهدید به فراهوانی‌اش به جنگ، اظهار تعجب می‌کند و خود را کسی معرفی می‌کند که به جنگ و شمشیر، تهدید و ترسانده نشده است (خطبه ۲۲: ۶۴). همچنین، در نامه به معاویه در مقام تهدید، تریب و تحقیر مخاطب، از شمشیری سخن می‌گوید که در دستش است و با آن، جدّ (مادری)، دایی (عتبة بن ربیعہ) و برادر معاویه (حنظلة بن ابي سفیان) را در جنگ بدر کشته است (نامه ۶۴: ۴۵۴؛ فیض الإسلام، ۱۳۵۱: ۱۰۵۷ و ۱۰۵۸). البته باید توجه داشت که استدلال جدلی امام در مقابل فضا سازی‌ها و جنگ نرم و روانی معاویه و در راستای روشنگری، انجام می‌گیرد و همان‌طور که در نامه ۲۸ گذشت، ذکر فضائل برای تبیین حقائق و بیان ضرورت‌ها و تنویر افکار عمومی بر زبان امام جاری شده است.

۵-۵- انتفاع / بهره‌کشی (Exploitativeness):

مؤلفه «انتفاع / بهره‌کشی»، به تمایل فرد به سوءاستفاده ابزاری از دیگران برای منافع شخصی، بدون توجه به نیازها یا احساسات آنان اشاره دارد. این مؤلفه یکی از ابعاد کلیدی خودشیفتگی است و در فرد بهره‌کش، ویژگی‌هایی مانند عدم هم‌دلی و حق‌مداری وجود دارد (Raskin & Terry:1988).

البته پر واضح است که این معنای مذموم انتفاع و بهره‌کشی در نهج‌البلاغه جایگاهی ندارد و نمره این مؤلفه در کلام امام بالا نیست و نشان از رفع معنای مذموم این مؤلفه در کلام امام دارد. اگر امام در مواردی اطاعت و همراهی مردم را طلب کرده است، بر این است که خود را بر راه روشن و جاده حقی می‌داند و معتقد است که مردم را به آن سو هدایت کرده است

(خطبه ۹۷: ۱۴۲؛ خطبه ۱۱۹: ۱۷۶؛ خطبه ۱۹۷: ۳۱۲) و وظائف رهبر بودن، امام را بر «انتفاع/ بهره‌کشی» از مردم در راستای صلاح جامعه، پیش می‌برد و برخلاف شخص خودشیفته، هم‌دلی در رفتار و گفتار او برجسته است. از این رو امام- در صورت عمل کردن مردم به گفته‌هایش- رستگاری را به مردم ضمانت می‌دهد (خطبه ۲۴: ۶۶). امام مردم را برای خدا می‌خواست و آنان امام را برای خود می‌خواستند (خطبه ۱۳۶: ۱۹۴).

۵-۶- غرور و خودبینی (Superiority):

مؤلفه «غرور و خودبینی»، به باور فرد به برتری ذاتی خود نسبت به دیگران، همراه با تحقیر ضمنی یا صریح اطرافیان اشاره دارد. افراد با نمره بالا در این مؤلفه، خود را خاص و استثنایی می‌دانند و تمایل به تحقیر دیگران دارند. همچنین این مؤلفه، یکی از ابعاد کلیدی خودشیفتگی بزرگ‌منشانه (Grandiose) است و با ویژگی‌هایی مانند تکبر، عدم تحمل انتقاد و نیاز به تحسین، همراه است (Raskin & Terry:1988).

غرور به معنای مذموم، در مورد امام علی (ع) مطرح نیست و آنچه مطرح است، نگاه واقع‌بینانه و عزت نفسی است که هزار مرتبه ضربت شمشیر خوردن را، بر مرگ در بستر، ترجیح می‌دهد و برایش آسان‌تر است (خطبه ۱۲۳: ۱۸۰). امام اساساً تفاخر و تعصب ابلیس نسبت به خلقت و اصلش را عامل تکبر و غرور او ذکر می‌کند و ادامه‌دهندگان راه او را به کوچک شدن و تحقیر شدن در دنیا و آخرت انداز می‌دهد (خطبه ۱۹۲: ۲۸۵ و ۲۸۶).

۵-۷- ملقب کردن / مستحق بودن (Entitlement):

مؤلفه «ملقب کردن / مستحق بودن»، به باور فرد به برخورداری از حقوق ویژه، امتیازات و انتظار رفتار ترجیحی از دیگران، بدون تلاش متناسب، اشاره دارد. این بُعد از خودشیفتگی با ویژگی‌های استحقاق ذاتی، انتظار اطاعت از دیگران و واکنش منفی به محرومیت، همراه است (Raskin & Terry:1988).

کاربست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهم خودشیفتگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

ذکر فضائلی که امام خود را با آن ستوده است و حجم بالایی از نهج‌البلاغه را به خود اختصاص می‌دهد- که در برخی مطالب گذشته و آینده آمده است و می‌آید- شامل این بخش می‌شود. به صورت نمونه امام در خطبه ۲۳۳ (۳۵۴) خود و اهل بیت را «امیران کلام» معرفی می‌کند.

ذکر فضائل در کلام امام، به معنای ستودن خویش و فخرفروشی نیست؛ امام نه تنها از چنین امری خشنود نمی‌شود، بلکه از این سلوک، بیزار است و از نظر او، تصور عمومی مبنی بر تمایل حاکم به فخرفروشی، از فروترین و پست‌ترین حالات او تلقی می‌شود؛ دیگران را نیز از این امور نهی می‌کند و در پی فرهنگ‌سازی فضائلی چون فروتنی و بندگی خالصانه خداوند برمی‌آید (خطبه ۲۱۶: ۳۳۴ و ۳۳۵).

۶- جایگاه امام علی (ع) در جنگ‌های قبل از رسیدن به حکومت

قبل از بررسی آماری زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» در جنگ‌ها، با نگاهی گذرا و کوتاه، برای درک فضای سخنان امام علی (ع)، به جنگ‌آوری و سلحشوری امام در جنگ‌های صدر اسلام، اشاره می‌شود.

در شجاعت امام، چنان شهرتی است که باعث شده نام پیشینیان فراموش و نام پسینیان محو شود. جایگاه او در جنگ تا روز قیامت ضرب‌المثل خواهد بود. او شجاعی بود که هیچگاه فرار نکرد و از سپاهی نترسید. ضربت‌های او فقط یکی بود و به ضربت دوم نمی‌رسید. عرب از رویارویی با او در جنگ، افتخار می‌کرد (ابن ابی‌الحدید، ۱۹۶۵؛ ج ۱: ۲۰).

امام در تمام غزوات صاحب پرچم بود و فقط در غزوه «تبوک» شرکت نکرد که علت آن، دستور رسول خدا بود تا جانشین او در میان خانواده‌اش باشد (ابن سعد، ۱۹۹۰، ج ۳: ۱۶ و ۱۷). امام، در روزی (جنگ «أُحُد») که دیگران فرار کردند، کنار پیامبر ماند (ابن عبدالبر، ۱۹۹۲، ج ۳: ۱۰۹۰؛ واقدی، ۱۹۸۹، ج ۱: ۲۴۰). در جنگ «حنین» نیز، مشابه همین اتفاق رخ داد (یعقوبی، ۱۹۶۰، ج ۲: ۶۲). در جنگ «خیبر»، پیامبر بعد از سپردن پرچم به امام علی (ع)، او را به خاطر فرار نکردن از جنگ مدح کرد (واقدی، ۱۹۸۹، ج ۲: ۶۵۳). امام در جنگ «بدر» بیش از ده نفر

از پنجاه کشته شده مشرکان، از جمله «سعید بن عاص» و «ولید بن عتبه» را کشت (ابن هشام، ۱۹۵۵، ج ۱: ۷۰۸ تا ۷۱۴).

۷- زیرمقیاس‌های موهم خودشیفتگی در جنگ‌ها

برای بررسی کیفیت آمار «زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» در جنگ‌ها»، سخنان یا نامه‌های امام علی (ع) در جنگ‌های «جمل»، «صفین» یا «نهروان» انتخاب شده است. در نگاه کلی و در مقایسه میان کمترین و بیشترین آمار زیرمقیاس‌های موهم خودشیفتگی در نهج‌البلاغه، میان تمام مواردی که کمترین [۱۲] نمره زیرمقیاس‌ها در آن وجود دارد، موضوع سخن موارد سلبی و مذمت‌آمیز را شامل می‌شود. ۳ مورد آن (از ۶ مورد)، مربوط به جنگ می‌شود.

در خطبه ۱۳، در هفت مورد، اهل بصره را پس از جنگ جمل مذمت و توبیخ می‌کند (خویی، ۱۴۰۰؛ ج ۳: ۱۸۸).

امام در خطبه ۳۴ که پس از اظهار عجز و خستگی یاران، ایراد کرد (همان، ج ۴: ۷۲)، اهل شام را مورد مذمت قرار می‌دهد.

در خطبه ۱۷۴، در جواب تهدید دشمنان (ابن میثم، ۱۴۳۰: ۵۶۷)، خروج طلحه و زبیر از مدینه به مکه، برای جنگ با امام، نکوهش می‌شود.

همچنین در تمام مواردی که بیشترین [۱۳] نمره زیرمقیاس‌های موهم خودشیفتگی در نهج‌البلاغه را دارد، موضوعات «حقانیت»، «مدح و ذم» و «جنگ» بیشترین موارد را شامل می‌شود و متناسب با مفاهیم موجود در موارد مذکور، شدت آوایی در واژگان و شدت و جزم- به‌خصوص در موارد جنگ- مشاهده می‌شود.

مصادیق متعددی از موارد بیشترین (از ۱۰۳ مورد)، مربوط به جنگ‌ها می‌شود. خطبه‌های ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۳۱، در رابطه با جنگ جمل است.

کاربست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهم خودشیفتگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

در مورد خوارج خطبه ۵۹، ۶۰ و ۶۱ بیان شده است و امام در خطبه ۲۴۱، مردم را به جهاد برمی‌انگیزد. این خطبه نشان از قدرت بیان، قدرت روحی و شجاعت او دارد (خویی، ۱۴۰۰؛ ج ۱۶: ۱۸۶).

در نامه‌ها، نامه ۲ به فتح بصره اشاره و نامه ۴، ۱۳، ۷۶، ۷۷ و ۷۹ در دستوراتی به امیران لشکر، صادر می‌شود.

ترتیب موارد کمترین به اینگونه است:

۱۳-۳۴-۱۴۰-۱۷۴ (خطبه) و ۳۴۹-۳۷۲ (حکمت) [۱۴].

ترتیب موارد بیشترین به اینگونه است (۱۰۳ مورد):

۸-۹-۱۱-۱۰-۱۲-۱۴-۱۵-۲۱-۳۱-۳۸-۴۴-۴۷-۵۳-۵۹-۶۰-۶۱-۶۲-۶۷-

۶۸-۷۰-۷۳-۷۴-۷۷-۸۱-۸۲-۱۱۲-۱۱۸-۱۳۵-۱۳۹-۱۵۹-۱۸۴-۲۰۰-۲۰۷-

۲۱۹-۲۲۵-۲۲۸-۲۳۱-۲۳۲-۲۳۶-۲۴۱ (خطبه‌ها).

۲-۴-۵-۱۳-۲۰-۵۷-۷۲-۷۶-۷۷-۷۹ (نامه‌ها).

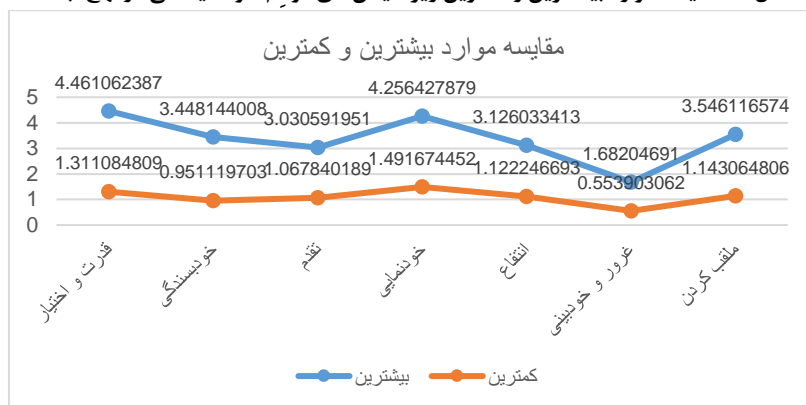
۲-۳۷-۴۳-۷۷-۱۰۵-۱۱۵-۱۲۱-۱۲۳-۱۳۲-۱۹۰-۱۹۴-۲۰۰-۲۳۶-۲۶۱-۲۶۲-

۲۶۷-۲۷۲-۲۷۷-۲۸۳-۲۸۷-۲۹۲-۲۹۶-۲۹۹-۳۱۱-۳۱۷-۳۱۹-۳۲۲-۳۲۳-۳۲۵-

۳۵۲-۳۵۵-۳۵۷-۳۸۰-۳۹۱-۳۹۳-۳۹۶-۴۰۲-۴۰۵-۴۱۵-۴۱۹-۴۲۰-۴۲۹-۴۳۰-

۴۴۳-۴۵۱-۴۵۳-۴۵۵-۴۶۴-۴۶۷-۴۶۸-۴۷۲-۴۷۳-۴۷۴ (حکمت‌ها) [۱۵].

شکل ۳- مقایسه موارد بیشترین و کمترین زیرمقیاس‌های موهم خودشیفتگی در نهج البلاغه

زیرمقیاس «خودنمایی»، در موارد کمترین و زیرمقیاس «قدرت و اختیار»، در موارد بیشترین از زیرمقیاس‌های دیگر، نمره بالاتری دارد. همچنین طبق برخی پژوهش‌ها (Foster et al: 2016)، در محدوده نمره ۱۰ تا ۲۵، نوعی از همگرایی میان مقیاس‌های خودشیفتگی و عزت‌نفس مشاهده می‌شود و با زیرمقیاس «خودبسندگی» ارتباط معناداری به وجود می‌آید (Sedikides et al: 2004).

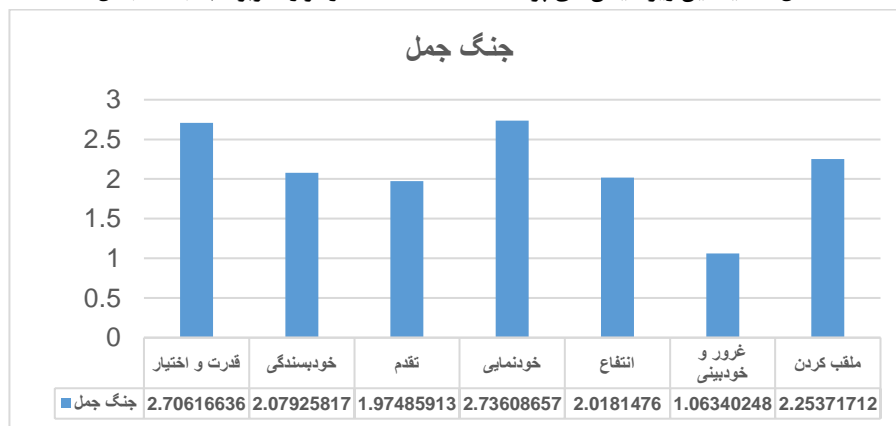
۱-۷- جنگ جمل

جنگ جمل، تنها چند ماه پس از خلافت امام علی (ع)، با تحریک گروهی پیمان‌شکن به رهبری طلحه، زبیر و عایشه در سال ۳۶ جمادی الثانی برپا شد (جعفریان، ۱۳۸۹، ج ۲: ۲۵۱ و ۲۵۲؛ مفید، ۱۳۷۱: ۲۲۵-۲۳۱).

مواردی از سخنان امام که در بحبوحه جنگ جمل، یا اندکی پیش یا پس از آن، درباره این رویداد ایراد شده است عبارتند از:

۶- ۹- ۱۱- ۱۲- ۱۳- ۲۲- ۳۰- ۳۱- ۳۳- ۶۸- ۱۴۸- ۱۶۹- ۱۷۲- ۱۷۴- ۱۸۰- ۲۱۸- ۲۱۹ (خطبه‌ها)؛ ۱- ۲- ۴- ۲۹- ۳۵- ۶۳ (نامه‌ها)؛ ۲۶۲ (حکمت) [۱۶].

شکل ۴- میانگین زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» در موارد مربوط به جنگ جمل

جمع کل نمره زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰»: ۱۴/۸۳۱

کاربست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین مومّم خودشیفتگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

نمره زیرمقیاس‌های پرسشنامه در خطبه‌های ۹ (۲۷)، ۱۱ (۲۴)، ۱۲ (۲۵)، ۳۱ (۲۱)، ۶۸ (۲۳)، ۲۱۹ (۱۸) و در نامه‌های ۲ (۲۳)، ۴ (۲۱) و حکمت ۲۶۲ (۲۲) از موارد دیگر بیشتر است [۱۷]. از این رو، مواردی که بیشترین نمره را دارد، مورد بررسی قرار می‌گیرد و پیوند مضامین آن با مؤلفه‌های خودشیفتگی، واکاوی می‌شود.

امام در خطبه ۹، از عظمت عملگرا بودن خود می‌گوید و در خطبه ۱۱، پس از آن‌که پرچم را به دست فرزند خود «محمد بن حنفیه» می‌دهد، او را با الفاظ محکم و با شدت، به استقامت و صلابت فرمان می‌دهد.

در خطبه ۱۲ و در پایان جنگ، از یاران معنوی خود که در اصلاّب مردان و رَحِم‌های زنان هستند، سخن می‌گوید.

امام در خطبه ۳۱ و قبل از شروع جنگ، «عبدالله بن عباس» را از روبرو شدن با «طلحة بن عبدالله» نهی می‌کند.

در خطبه ۶۸، درباره حاکم مصر و ارتباط آن با شروع جنگ جمل سخن می‌گوید.
در خطبه ۲۱۹، امام از وضع غریبانه و اسف‌بار کشته‌شدگان جنگ جمل، سخن می‌گوید.
در نامه ۲، اهل کوفه را پس از فتح بصره می‌ستاید.
در نامه ۴، دستوراتی را به امیران لشکر خود می‌دهد و در حکمت ۲۶۲، ملاک حقانیت در جنگ را تبیین می‌کند.

در تمام موارد ذکرشده، امام از ضرب‌آهنگ تند و واژگان و ترکیب‌های با شدت، استفاده می‌کند.

در خطبه ۹، ریشه‌های «رعد»، «برق»، «وقع»، «سپیل»، «مطر» در تقابل با «فشل» به کار برده می‌شود و خود و یاران حقیقی را به عملگرایی می‌ستاید و لشکر مقابل را به شکست خوردن نهایی توصیف می‌کند. در این خطبه، امام همزمان که خود و یارانش را مدح می‌کند، لشکر مقابل را نیز تخفیف و تحقیر می‌کند.

در خطبه ۱۱، امام مانند مورد قبل، از الفاظی دارای آوای پر صلابت و محکم بهره می‌برد و معانی همسو با آن را به مخاطب منتقل می‌کند [۱۸].

در خطبه ۱۲، افزون بر واژگان پرصلابت، در عباراتی کوتاه، ۴ مرتبه ضمیر اول شخص «نا» تکرار می‌شود [۱۹].

امام در خطبه ۳۱، تقابلهای معنایی و لفظی را به کار می‌برد و در مقایسه میان «طلحه» و «زبیر»، از واژگان متضاد و جملات سلبی و ایجابی، بهره می‌برد و تقدم و تفوق خود را به رخ دیگران می‌کشد.

در خطبه ۶۸ نیز، از ذکاوت و تحلیل عمیق خود می‌گوید و برتری خود را در لفظ و معنا بیان می‌کند. در خطبه ۲۱۹، امام با لحنی همراه با ترحم و دلسوزی نسبت به کشته‌شدگان جمل، برتری خود را در جنگ ناخواسته با قریش، متذکر می‌شود.

امام در نامه ۲، ذیل مدح اهل کوفه، خود و اهل بیت پیامبر را مدح می‌کند و فضیلت آنان را در اطاعت از حق بیان می‌کند. در نامه ۴، اطاعت و عصیان، دو محور کلیدی در توصیه به امیران لشکر است و در حکمت ۲۶۲ نیز، تقابل حق و باطل و معیار شناخت آن تبیین می‌شود. در تمام موارد، نوعی دوگانه‌سازی و تقابلهای لفظی و معنوی و تراکم الفاظ پر شدت در کنار یکدیگر، مشاهده می‌شود. همچنین امام در خطبه ۱۳، که نمره پایینی (۷/۸) در مقیاس‌های خودشیفتگی دارد، واژه «جند» و «اتباع» را به «المرأة» و «البهیمه»، برای تحقیر «اهل جمل» اضافه می‌کند (شارح مجهول- من أعلام القرن الثامن؛ ۱۳۹۱: ۱۶۷) و اهل بصره را به چیزهای اختیاری و غیراختیاری مذمت می‌کند.

۷-۲- جنگ صفین

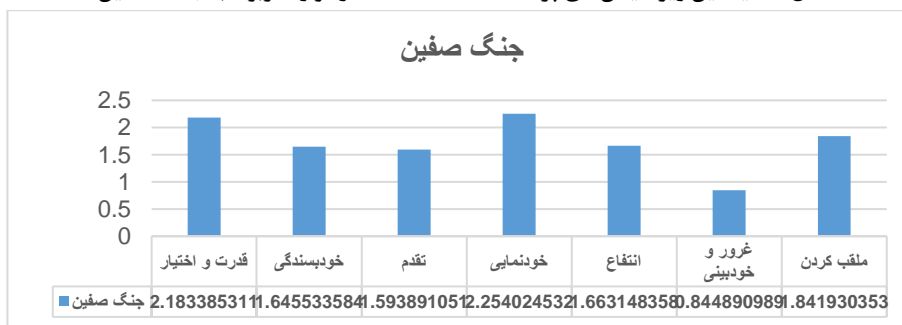
سال‌ها قبل از خلافت امام، امویان بر شام سلطه داشتند و «عمر بن خطاب» شامات را در اختیار یزید و معاویه (فرزندان ابوسفیان) قرار داد. جز شامات، تمام بلاد با امام بیعت کرده بودند و فقط معاویه با امام بیعت نکرد. بالأخره پس از کشمکش‌های متعدد میان امام و معاویه، جنگ صفین پس از عبور لشکر امام از «پل رقه» در چهارشنبه اول صفر سال ۳۷ قمری، با شدت آغاز گردید (جعفریان، ۱۳۸۹، ج ۲: ۲۷۳، ۲۷۵، ۲۸۸ و ۲۹۱؛ منقری، ۱۴۰۴: ۱۵۱ و ۱۵۲).

کاربست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهم خودشیفتگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

مواردی که سخنان امام در بحبوحه جنگ صفین، یا اندکی پیش یا پس از آن، درباره این رویداد و قضایای مربوط به آن، ایراد شده است:

۲۵- ۲۷- ۲۹- ۳۵- ۳۹- ۴۳- ۴۴- ۴۸- ۵۱- ۵۴- ۵۵- ۵۶- ۶۶- ۷۱- ۱۰۷- ۱۲۱-
 ۱۲۳- ۱۲۴- ۱۲۵- ۱۷۱- ۲۰۶- ۲۰۷- ۲۰۸- ۲۱۲- ۲۳۸- ۲۴۱ (خطبه‌ها)
 ۱۱- ۱۲- ۱۴- ۴۲- ۵۸ (نامه‌ها) و ۲۶۱- ۳۲۲ (حکمت‌ها)

شکل ۵- میانگین زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» در موارد مربوط به جنگ صفین

جمع کل: ۱۲/۰۲۶

نمره زیرمقیاس‌های پرسشنامه در خطبه‌های ۴۴ (۲۴)، ۲۰۷ (۲۴)، ۲۴۱ (۲۰) و حکمت‌های ۲۶۱ (۲۰) و ۳۲۲ (۲۶)، از موارد دیگر بیشتر است.

امام در خطبه ۴۴ و در خلال وقایع صفین، «مصقلة بن هبیره» را به شدت مذمت و لعن می‌کند و واژگان زیادی را با بار منفی به کار می‌برد.

در خطبه ۲۰۷، امام در صفین، از «تقدم/ پیش‌تازی» فرزندان خود حسن (ع) و حسین (ع) سخن می‌گوید و از لزوم حفاظت از جان آنان سخن به میان می‌آورد.

در خطبه ۲۴۱، به تحریک یاران خود برای جهاد اقدام می‌کند.

امام در حکمت ۲۶۱، به شدت از رعیت شکوه می‌کند و مظلوم شدن خود را توضیح می‌دهد و در حکمت ۳۲۲، شدت ناله زنان- به خاطر گریه بر کشته‌شدگان- پس از جنگ صفین و رفتار چاپلوس‌مآبانه را نهی و مذمت می‌کند.

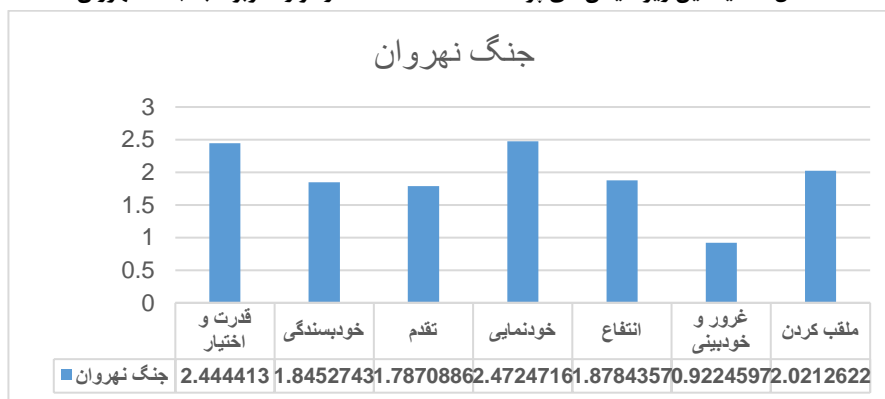
امام در خطبه ۵۱، که نمره زیرمقیاس‌های پرسشنامه، ۱۵ است و از میانگین کل نهج البلاغه بالاتر می‌باشد، از تعبیر مجاز و استعاره عجیبی استفاده کرده و به تحریک یاران خود اقدام می‌کند. با استعاره «قَدْ اسْتَطَعْمُوكُمْ الْقِتَالَ»، به لشکر خود نهیب می‌زند که لشکر معاویه جنگ را بر شما تحمیل کردند و خواستند که با نبرد، پذیرای آنان باشید و آن را خوراکی برای ایشان قرار دهید (راوندی، ۱۳۹۱، ج ۱: ۲۲۳). این استعاره به تحمیلی بودن جنگ اشاره دارد و صلح‌جو بودن امام را می‌رساند. امام در اوج بلاغت و با استفاده از ابزار خیال‌پردازی، با واژگان «اسْتَطَعْمُوكُمْ»، «الْمَاء» و «تَزَوُّوا»، مراعات نظیر ایجاد می‌کند و در «فَالْمَوْتُ فِي حَيَاتِكُمْ مَقْهُورِينَ وَ الْحَيَاةُ فِي مَوْتِكُمْ قَاهِرِينَ»، تقابل‌های واژگانی میان «الموت» و «الحياة» و «قاهر» و «مقهور» برقرار می‌کند.

۷-۳- جنگ نهروان

زمانی که «اشعث بن قیس»، در پایان جنگ صفین قرارنامه حکمیت را برای گروه‌های مخالف سپاه امام علی (ع) خواند، فریاد «لَا حُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ» از گروهی از سپاهیان شنیده شد. هرچند امام برداشت غلط آنان را گوشزد کرد، ولی اعتراضات خوارج شش ماه پس از بازگشت به کوفه ادامه داشت و در نهایت، درگیری در نهم صفر سال ۳۸ قمری رخ داد (جعفریان، ۱۳۸۹، ج ۲: ۳۰۲، ۳۰۴ و ۳۶۰؛ بلاذری، ۱۹۹۶؛ ج ۲: ۳۵۲).

مواردی که سخنان امام در مورد قضایای جنگ نهروان، اندکی پیش یا پس از وقوع آن، ایراد شده است: ۳۶-۴۰-۵۸-۵۹-۶۰-۱۲۲-۱۲۷-۱۸۱ (خطبه‌ها) و ۷۸ (نامه)

شکل ۶- میانگین زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» در موارد مربوط به جنگ نهروان

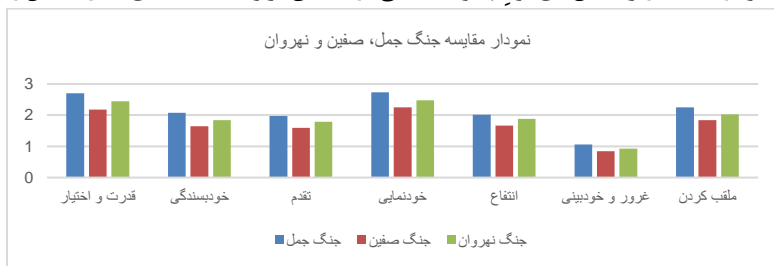
جمع کل: ۱۳/۳۷۱

نمره زیرمقیاس‌های پرسشنامه در خطبه‌های ۵۹ (۲۷) و ۶۰ (۲۱)، از موارد دیگر بیشتر است.

امام در خطبه ۵۹، به مقصود نرسیدن خوارج و تلفات زیاد آنان و تفوق لشکر خود را پیش‌بینی می‌کند و در خطبه ۶۰، در مذمت شدید خوارج و تفکر رو به رشد و ادامه‌دار آنان سخن می‌گوید و فرجام تفکر آنان را به دزدی و راه‌زنی توصیف می‌کند.

۷-۴ مقایسه نموداری سه جنگ جمل، صفین و نهروان

شکل ۷- نمودار مقایسه زیرمقیاس‌های موهّم خودشیفتگی در سخنان مربوط به جنگ‌های جمل، صفین و نهروان

مطابق نمودار، جنگ جمل از میانگین کلی آمار پرسشنامه «NPI-۴۰» در نهج‌البلاغه بیشترین و جنگ صفین کمترین آمار را دارد. این امر طبیعی است؛ زیرا برای آغاز اولین جنگ، انرژی و توان بیشتری وجود داشته است. از سوی دیگر در جنگ صفین که انواع حيله و نفاق در

جبهه دشمن وجود داشته است و به نوعی امام با توجه به ماجرای حکمیت، در آن جنگ به ظاهر، شکست خورد، زیرمقیاس‌های موهم خودشیفتگی در سخنانش افول پیدا می‌کند. به طور مثال در خطبه‌هایی که پس از حکمیت و درباره آن ایراد شده است، نمره زیرمقیاس‌های پرسشنامه، پایین‌تر از میانگین کل نهج‌البلاغه و موارد جنگ صفین است.

بدین صورت: خطبه ۲۹: ۸/۷، خطبه ۳۵: ۹/۵ و خطبه ۱۲۵: ۹/۸.

از سوی دیگر «ملقب کردن» و «انتفاع/ بهره‌کشی»، در جنگ صفین و نهروان نمود بیشتری نسبت به جنگ جمل دارد و در جنگ جمل، نمود زیرمقیاس «خودبسندگی» قابل توجه است. امام در جنگ صفین درصدد همراه کردن مردم برمی‌آید و در جنگ جمل به شخصیت و محبوبیت خود اتکا می‌کند. البته با توجه به مبنای قرآنی امام، که شهادت یا پیروزی در جنگ را یکی از دو نیکی می‌داند (توبه/۵۲)، تغییر صوری گفتمان، ناظر بر اقتضای شرایط و نفاق و حيله‌گری دشمنان است؛ امری که در نحوه بیان ایشان نیز تأثیر می‌گذارد و جلوه‌گر است، ولی در معنا و مفهوم تفاوتی ندارد.

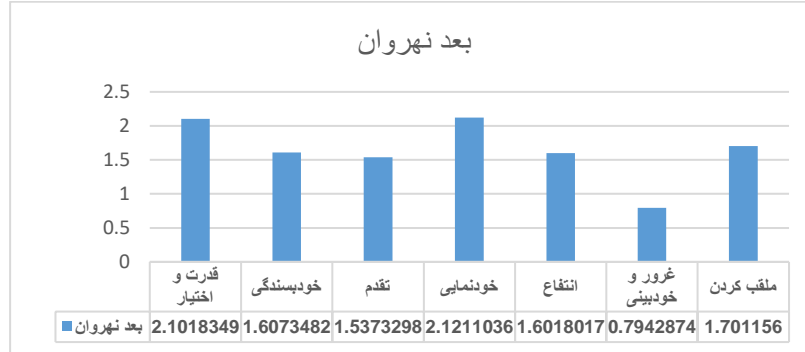
۸- سخنان امام (ع) بعد از جنگ نهروان

بررسی سخنان امام بعد از جنگ نهروان درباره موضوع جنگ و جهاد، بدین جهت مهم است که فراز و نشیب‌های حالات او را انعکاس می‌دهد و با قبل از آن، قابل مقایسه است. به‌خصوص که این سخنان به زمان شهادت امام نزدیک‌تر است و می‌دانیم طبق خطبه ۷۰ و ۱۸۲، امام در آخرین سخنان خود، از زمانه و مردم آن ناامید شده بود. در سطور بعدی به تبیین این حالات اشاره خواهد شد.

نمودار زیر بر اساس خطبه‌های ۳۴-۳۷-۶۱-۹۷-۱۱۹-۱۸۲ و نامه‌های ۳۶ و ۴۷ رسم

شده است:

شکل ۸- میانگین زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» در سخنان مربوط به بعد از جنگ نهروان

جمع کل: ۱۱/۴۶۴

مطابق این نمودار، میانگین کل موارد «بعد نهروان»، از سه جنگ کمتر است و با حالات انفعالی امام سازگاری بیشتری دارد. بالاترین نمره موارد یادشده را با فاصله قابل توجه، خطبه ۶۱ (نمره ۲۶) دارد که در این خطبه، امام از کشتن خوارج، بعد از خود نهی می‌کند و آنان که (خوارج) طلب حق کرده‌اند و به خطا افتاده‌اند را با عامدان در راه باطل (پاران معاویه) یکسان نمی‌داند. همچنین پایین‌ترین مورد را خطبه ۳۴ (۷/۸) دارد که امام به شدت از اطرافیان گله می‌کند و مردم را به جنگ با اهل شام دعوت می‌کند و شدت ضعف موقعیتی و استیصال خود را نمایان می‌کند. امام در نامه ۴۷ (۱۱) و در وصیت به امام حسن (ع) و امام حسین (ع) نیز در اهمیت جهاد در راه خدا سخن می‌گوید که بعد از خطبه ۶۱، بالاترین نمره را دارد و نشان از پایین نبودن عزت‌نفس است.

در این بخش نیز، همچون قسمت پیشین، باید توجه داشت که تغییر لحن و تفاوت در بار معنایی ترکیب‌ها، متناسب با فضای صدور جملات صورت گرفته است و در منظومه فکری امام، هیچگونه تغییر یا تحول مفهومی رخ نداده است.

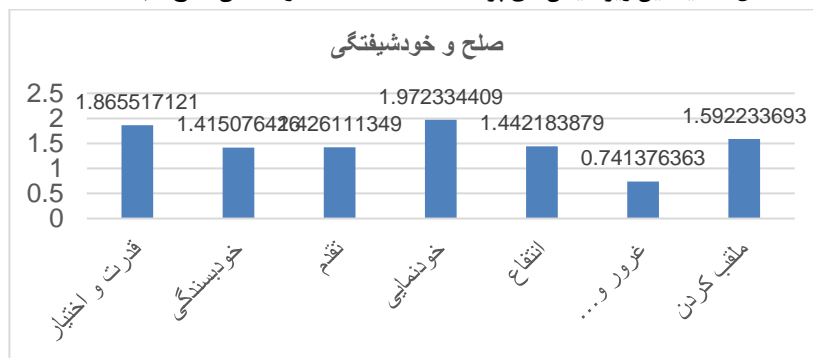
۹- زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» در گفتمان صلح‌طلبانه

با توجه به فضای پرتنش جنگ، مقایسه میان سخنان صلح‌طلبانه- قبل، بعد و یا حین جنگ- و سخنانی که در مورد جنگ‌ها القا می‌شود، روابط معناداری برای کشف شدن دارد. در

خطبه‌ها و نامه‌هایی که امام از صلح و بخشش سخن می‌گوید، زیرمقیاس‌های موهم خودشیفتگی تا حد قابل توجهی پایین می‌آید.

نمودار زیر بر اساس خطبه‌های ۴۳-۵۵-۱۵۶-۲۰۶ و نامه‌های ۱۲-۱۴ و ۲۹ که به مقوله صلح پرداخته و ذیل موارد جنگ‌ها قرار نگرفته، تنظیم شده است:

شکل ۹- میانگین زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» در گفتمان صلح طلبانه

جمع کل: ۱۰/۴۵۴

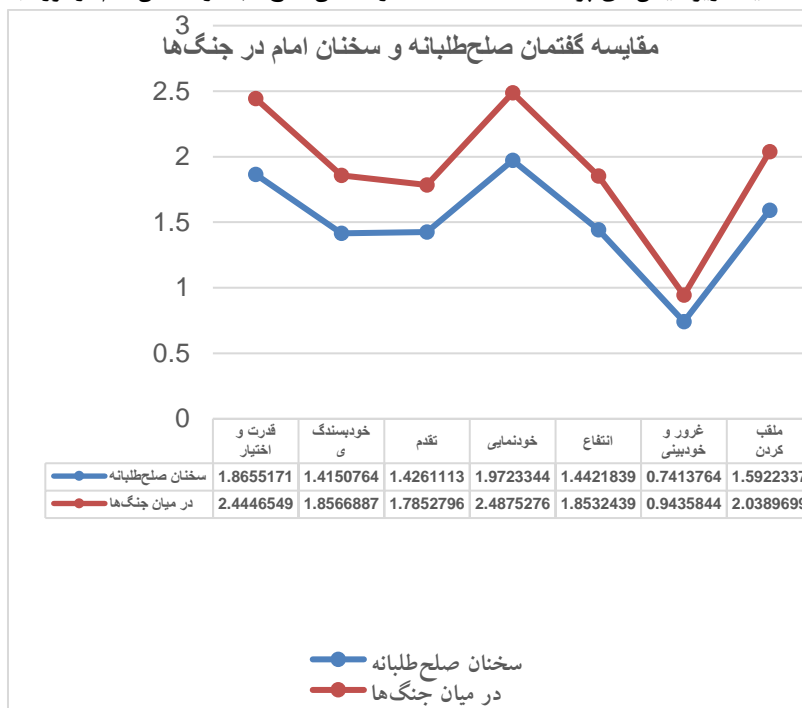
امام در این ۷ خطبه و نامه، به این مضامین سفارش می‌کند: آماده نشدن، شروع نکردن و تأخیر در جنگ با اهل شام (خطبه ۴۳، خطبه ۵۵ و نامه ۱۴)، جنگیدن فقط با کسانی که جنگ را آغاز کرده‌اند و رعایت اخلاق در جنگ با اهل شام (نامه ۱۲)، دعا برای حفظ خون‌ها، صلح و هدایت دشمنان (خطبه ۲۰۶)، رعایت اخلاق در جنگ، آغاز نکردن جنگ و عدم تحریک زنان (نامه ۱۴)، عفو عايشه و حفظ حرمت‌ها (خطبه ۱۵۶)، عفو مردم و قبول عذر (نامه ۲۹) و زبان نیکو در جنگ (خطبه ۲۰۶).

امام قبل از هر رویارویی با دشمن، سفارشات نامه ۱۴ را تکرار می‌کرد (ابن میثم، ۱۴۳۰: ۷۹۵) و قبل از شروع جنگ جمل درخواست کرد که شخصی دشمن را به قرآن فرا خواند. این درخواست امام برای اتمام حجت بود و آن را با علم به کشته شدن فرد دعوت کننده، اعلان کرد (مفید، ۱۳۷۱: ۳۳۹ و ۳۴۰).

کاربست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهّم خودشیفتگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

مقایسه سخنان صلح‌طلبانه با سخنانی که درباره جنگ‌های سه‌گانه ایراد شده است، در نمودار زیر قابل مشاهده است.

شکل ۱۰- مقایسه زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» در گفتمان صلح‌طلبانه و سخنان امام در مورد جنگ‌ها

«تقدم/ پیش تازی» در سخنان صلح‌طلبانه، برخلاف جنگ‌ها، نمود بیشتری از «خودبستگی»

دارد.

۱۰- نتیجه‌گیری

جستار حاضر در پاسخ به سؤالات پژوهش به نتایج زیر دست یافت:

۱- امام علی (ع)، افزون بر آن‌که در مقام گفتار از خودشیفتگی، نهی می‌کند و سعی در دوری از آن دارد، در مقام کردار نیز از این رذیله اخلاقی دور است و در کلام او خودشیفتگی وجود ندارد. البته زیرمقیاس‌های موهّم خودشیفتگی در کلام امام نوسان دارد و متناسب با برخی از موضوعات، موقعیت‌ها و مناسبات، میزان آن کم و زیاد می‌شود. خودشناسی، معرفی

و تحسین خویشتن، از بن‌مایه‌های بروز عینی برخی از زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» است که در موارد متعددی، ابزار کلامی امام برای اهداف مختلف می‌شود و معنای خاصی را در فضای معنوی متن نهج‌البلاغه، القا می‌کند.

۲- نوسان زیرمقیاس‌های موهِم خودشیفتگی در نهج‌البلاغه، ذاتی نیست و مطابق شرایط، موقعیت و در نسبت با جامعه، نمود پیدا می‌کند و برخی حالات رضایتمندی و نارضایتی امام از شرایط و محیط اجتماع، در آن منعکس می‌شود. بدین جهت، ظهور زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰»، به تعبیری با ساز و کار تدافعی ارتباط پیدا می‌کند و فرد با برون‌ریزی، احساسات خویش را تخلیه می‌کند و بخشی از آلام را از منظر انسانی، تسکین می‌دهد.

۳- بر اساس نمره کل (۱۳/۶۸۹۶)، متن نهج‌البلاغه نشان از شخصیت خودشیفته‌گینده سخنان آن ندارد؛ چراکه نمره زیرمقیاس‌های پرسشنامه در کل نهج‌البلاغه پایین‌تر از میزان آغازین (نمره ۱۸) می‌باشد. «خودنمایی»، «قدرت و اختیار» و پس از آن، «خودبسندگی» بیشترین میزان را در میان زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰»؛ و «غرور و خودبینی» پایین‌ترین میزان را دارد.

۴- کمترین موارد آمار زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» در نهج‌البلاغه به موضوعاتی که بار سلبی و نکوهش‌آمیز دارد، مرتبط می‌شود. همچنین در بیشترین موارد آمار زیرمقیاس‌های پرسشنامه، مضامین «حقانیت»، «مدح و ذم» و «جنگ»، بیشترین بسامد را دارد و متناسب با مضامین و مفاهیم، شدت آوایی در واژگان وجود دارد. همچنین طبق داده‌های آماری، میان زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» و کوتاه و متراکم بودن (انباشته‌بودن) جملات (در خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها- به‌خصوص حکمت‌ها)، ارتباط تنگاتنگی مشاهده می‌شود.

۵- جنگ جمل از جنگ صفین و نهروان، میانگین کلی بیشتری را از آمار زیرمقیاس‌های موهِم خودشیفتگی در کل نهج‌البلاغه دارد؛ که به نظر می‌رسد رابطه مستقیمی با آغازین بودن این جنگ در حکومت امام دارد. امام احساس قدرت بیشتری داشته و مردم بیشتر در راستای سخنان او رفتار می‌کردند. همچنین در جنگ صفین، که به نوعی امام با توجه به ماجرای حکمیت، در آن جنگ به ظاهر شکست خورد، زیرمقیاس‌های موهِم خودشیفتگی متناسب با

کاربست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهم خودشیفتگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

تغییر اوضاع و شرایط، در سخنانش افول پیدا می‌کند. از سوی دیگر «ملقب کردن» و «انتفاع/ بهره‌کشی»، در جنگ صفین و نهروان نمود بیشتری نسبت به جنگ جمل دارد و در جنگ جمل، نمود «خودبسندگی» اشاره به نیروی تازه حکومت امام دارد.

۶- در گفتمان صلح طلبانه، نمرات زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» به طور قابل توجهی کاهش می‌یابد؛ زیرا این نوع گفتمان مستلزم تبلور بیشتر ویژگی‌هایی چون فروتنی، همدلی، و عقلانیت اخلاقی در گفتار و رفتار فرد است و کاهش نمرات زیرمقیاس‌های پرسشنامه، شاهدی بر تحقق این ویژگی‌ها در چنین گفتمانی به شمار می‌آید.

۷- با توجه به بافت معنایی، برخی مفاهیم زیرمقیاس‌های موهم خودشیفتگی در پرسشنامه «NPI-۴۰» از نظر واژگان، ساختار بیانی یا زمینه‌های روان‌شناختی، با مضامینی در نهج‌البلاغه هم‌پوشانی مفهومی دارند؛ اما این اشتراک صرفاً در سطح زبانی یا روان‌شناختی است و نه در معنا و مقصود نهایی. در منظومه الهی نهج‌البلاغه، این مضامین در خدمت فضیلت، تواضع و عقلانیت اخلاقی قرار گرفته‌اند و معنایی متعالی و متفاوت از آنچه در چارچوب سنجش خودشیفتگی مطرح می‌شود، به خود می‌گیرند. بنابراین، هرگونه شباهت ظاهری، نه نشانه وجود خودشیفتگی، بلکه گواهی بر تعالی معنایی و هدف الهی گفتار امام (ع) است.

۱۱- پی‌نوشت‌ها

- ۱- «رسالة السقیفة» ابوحنبلان توحیدی در مقدمه «حسن سندوی» بر کتاب «المقابسات» ابوحنبلان توحیدی.
- ۲- والعجب مقدحة الشر والضغن رائد البوار والتعريض شجار الفتنة والقحة مفتاح العداوة (ابوحنبلان توحیدی، ۱۹۲۹: ۲۷). ابوبکر با برحذر داشتن برخی از ردائیل اخلاقی و توصیه به درمان برخی از اختلالات روانی، امام را به کنایه، متهم به برخی از ردائیل اخلاقی و برخی از اختلالات روانی می‌کند. امام را برحذر می‌دارد و در مقام متنبه ساختن گوید: «خودشیفتگی، آتش‌زنه شر و کینه‌توزی، پیشرو (پیش‌تاز و فرمانروای) ویرانی و در آماج‌بودن (خودنمایی و خود را عرضه کردن)، کجاوه ابتر فتنه و دریدگی (بی‌پروایی و گستاخی)، کلید خصومت (عداوت) است» (خوانین‌زاده، ۱۴۰۲: ۷۴).
- ۳- بثیة إسماعیل فهیم. (۲۰۱۴). مستويات النرجسية وعلاقتها ببعض الاضطرابات النفسية لدى المرأة العاملة.

۴- Python یک زبان برنامه‌نویسی سطح بالا، تفسیری، همه‌منظوره و شیء‌گرا با خوانایی بالا و جامعه توسعه‌دهندگان گسترده است.

۵- توسعه‌دهندگان با استفاده از «گیت‌هاب» قادرند کدهای خود را در فضای ابری ذخیره، سازماندهی و با همکارانشان به اشتراک بگذارند.

6- <https://github.com/Ali-Omrani/CCR>

۷- بدین ترتیب: ۲-۳۷-۴۳-۷۷-۷۸-۱۰۲-۱۰۳-۱۰۴-۱۰۵-۱۰۸-۱۱۵-۱۲۰-۱۲۱-۱۲۲-۱۲۳-۱۲۶-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲-۱۴۷-۱۵۰-۱۹۰-۱۹۱-۱۹۴-۱۹۹-۲۰۰-۲۳۶-۲۵۷-۲۶۱-۲۶۲-۲۶۷-۲۷۲-۲۷۳-۲۷۶-۲۷۷-۲۸۳-۲۸۷-۲۸۸-۲۸۹-۲۹۱-۲۹۲-۲۹۶-۲۹۹-۳۱۱-۳۱۷-۳۱۹-۳۲۲-۳۲۳-۳۲۵-۳۴۴-۳۴۹-۳۵۲-۳۵۵-۳۵۷-۳۶۷-۳۹۰-۳۸۰-۳۷۹-۳۷۴-۳۷۳-۳۷۲-۳۷۰-۳۶۹-۳۶۷-۳۶۶-۳۶۵-۳۶۴-۳۶۳-۳۶۲-۳۶۱-۳۶۰-۳۵۹-۳۵۸-۳۵۷-۳۵۶-۳۵۵-۳۵۴-۳۵۳-۳۵۲-۳۵۱-۳۵۰-۳۴۹-۳۴۸-۳۴۷-۳۴۶-۳۴۵-۳۴۴-۳۴۳-۳۴۲-۳۴۱-۳۴۰-۳۳۹-۳۳۸-۳۳۷-۳۳۶-۳۳۵-۳۳۴-۳۳۳-۳۳۲-۳۳۱-۳۳۰-۳۲۹-۳۲۸-۳۲۷-۳۲۶-۳۲۵-۳۲۴-۳۲۳-۳۲۲-۳۲۱-۳۲۰-۳۱۹-۳۱۸-۳۱۷-۳۱۶-۳۱۵-۳۱۴-۳۱۳-۳۱۲-۳۱۱-۳۱۰-۳۰۹-۳۰۸-۳۰۷-۳۰۶-۳۰۵-۳۰۴-۳۰۳-۳۰۲-۳۰۱-۳۰۰-۲۹۹-۲۹۸-۲۹۷-۲۹۶-۲۹۵-۲۹۴-۲۹۳-۲۹۲-۲۹۱-۲۹۰-۲۸۹-۲۸۸-۲۸۷-۲۸۶-۲۸۵-۲۸۴-۲۸۳-۲۸۲-۲۸۱-۲۸۰-۲۷۹-۲۷۸-۲۷۷-۲۷۶-۲۷۵-۲۷۴-۲۷۳-۲۷۲-۲۷۱-۲۷۰-۲۶۹-۲۶۸-۲۶۷-۲۶۶-۲۶۵-۲۶۴-۲۶۳-۲۶۲-۲۶۱-۲۶۰-۲۵۹-۲۵۸-۲۵۷-۲۵۶-۲۵۵-۲۵۴-۲۵۳-۲۵۲-۲۵۱-۲۵۰-۲۴۹-۲۴۸-۲۴۷-۲۴۶-۲۴۵-۲۴۴-۲۴۳-۲۴۲-۲۴۱-۲۴۰-۲۳۹-۲۳۸-۲۳۷-۲۳۶-۲۳۵-۲۳۴-۲۳۳-۲۳۲-۲۳۱-۲۳۰-۲۲۹-۲۲۸-۲۲۷-۲۲۶-۲۲۵-۲۲۴-۲۲۳-۲۲۲-۲۲۱-۲۲۰-۲۱۹-۲۱۸-۲۱۷-۲۱۶-۲۱۵-۲۱۴-۲۱۳-۲۱۲-۲۱۱-۲۱۰-۲۰۹-۲۰۸-۲۰۷-۲۰۶-۲۰۵-۲۰۴-۲۰۳-۲۰۲-۲۰۱-۲۰۰-۱۹۹-۱۹۸-۱۹۷-۱۹۶-۱۹۵-۱۹۴-۱۹۳-۱۹۲-۱۹۱-۱۹۰-۱۸۹-۱۸۸-۱۸۷-۱۸۶-۱۸۵-۱۸۴-۱۸۳-۱۸۲-۱۸۱-۱۸۰-۱۷۹-۱۷۸-۱۷۷-۱۷۶-۱۷۵-۱۷۴-۱۷۳-۱۷۲-۱۷۱-۱۷۰-۱۶۹-۱۶۸-۱۶۷-۱۶۶-۱۶۵-۱۶۴-۱۶۳-۱۶۲-۱۶۱-۱۶۰-۱۵۹-۱۵۸-۱۵۷-۱۵۶-۱۵۵-۱۵۴-۱۵۳-۱۵۲-۱۵۱-۱۵۰-۱۴۹-۱۴۸-۱۴۷-۱۴۶-۱۴۵-۱۴۴-۱۴۳-۱۴۲-۱۴۱-۱۴۰-۱۳۹-۱۳۸-۱۳۷-۱۳۶-۱۳۵-۱۳۴-۱۳۳-۱۳۲-۱۳۱-۱۳۰-۱۲۹-۱۲۸-۱۲۷-۱۲۶-۱۲۵-۱۲۴-۱۲۳-۱۲۲-۱۲۱-۱۲۰-۱۱۹-۱۱۸-۱۱۷-۱۱۶-۱۱۵-۱۱۴-۱۱۳-۱۱۲-۱۱۱-۱۱۰-۱۰۹-۱۰۸-۱۰۷-۱۰۶-۱۰۵-۱۰۴-۱۰۳-۱۰۲-۱۰۱-۱۰۰-۹۹-۹۸-۹۷-۹۶-۹۵-۹۴-۹۳-۹۲-۹۱-۹۰-۸۹-۸۸-۸۷-۸۶-۸۵-۸۴-۸۳-۸۲-۸۱-۸۰-۷۹-۷۸-۷۷-۷۶-۷۵-۷۴-۷۳-۷۲-۷۱-۷۰-۶۹-۶۸-۶۷-۶۶-۶۵-۶۴-۶۳-۶۲-۶۱-۶۰-۵۹-۵۸-۵۷-۵۶-۵۵-۵۴-۵۳-۵۲-۵۱-۵۰-۴۹-۴۸-۴۷-۴۶-۴۵-۴۴-۴۳-۴۲-۴۱-۴۰-۳۹-۳۸-۳۷-۳۶-۳۵-۳۴-۳۳-۳۲-۳۱-۳۰-۲۹-۲۸-۲۷-۲۶-۲۵-۲۴-۲۳-۲۲-۲۱-۲۰-۱۹-۱۸-۱۷-۱۶-۱۵-۱۴-۱۳-۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸-۷-۶-۵-۴-۳-۲-۱-۰

این موارد قابلیت داده‌کاوی روانکاوانه داشته‌اند.

۸- معادله رگرسیون روش آماری برای تحلیل و نمایش ریاضی روابط بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل است که برآوردهای آن شامل ضرایب تعیین، ضرایب معادله، سطوح معناداری و مقادیر باقی‌مانده است.

۹- رقابت خودشیفتگی (Narcissistic Competition) اصطلاحی در زمینه اختلال شخصیت است که به نوعی از رقابت اشاره دارد که در آن افراد به جای تمرکز بر اهداف عینی یا پیشرفت سالم، صرفاً برای تأیید خودشیفتگی، برتری‌جویی یا تحقیر دیگران وارد رقابت می‌شوند.

۱۰- به این صورت که فرهنگ لغت انسان‌ساخت بر نتایج آماری تأثیر مستقیم داشته باشد.

۱۱- برای کسب اطلاعات بیشتر، رک. «یادگیری عمیق مصور» (Deep Learning Illustrated) اثر جان کرون (Jon Krohn) که در سال ۲۰۱۹ منتشر شده است.

۱۲- معیار انتخاب: میانگین کلی عدد ۸

۱۳- معیار انتخاب: میانگین کلی عدد ۱۸

۱۴- نمره کل: ۷/۶۴۰

۱۵- نمره کل: ۲۳/۵۵۰

۱۶- در استخراج مصادیق جنگ‌ها، از کتاب «پیام امام امیر المؤمنین علیه السلام؛ شرح تازه و جامعی بر نهج‌البلاغه» (۱۳۸۶- مکارم شیرازی و دیگران) استفاده شده است.

۱۷- نمره کل زیرمقیاس‌های پرسشنامه «NPI-۴۰» در پرائنز آمده است و معیار انتخاب بیشترین موارد زیرمقیاس‌های خودشیفتگی، عدد حداقل عدد ۱۸ بوده است.

كارست الكوي مبتنى بر روان شناسى تاريخى در نفي مضامين موهم خودشينگى... _____ محمدحسين خوانين زاده و همكاران

- ١٨- تَزُولُ الْجِبَالِ وَ لَا تَرُؤُا غُضًّا عَلَيَّ نَاجِيذِكَ، أَعْرِ اللَّهَ جُمُوعَتَكَ، تَدُ فِي الْأَرْضِ قَدَمَكَ، أَرْمِ بِبَصْرِكَ أَفْصَى الْقَوْمِ وَ غُضُّ بِصْرِكَ، وَ اعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ.
- ١٩- وَ قَدْ قَالَ لَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ وَدِدْتُ أَنْ أُجِي فُلَانًا كَانَ شَاهِدَنَا لِيَزِي مَا نَصْرَكَ اللَّهُ بِهِ عَلَيَّ أَغْدَائِكَ. فَقَالَ لَهُ (عليه السلام) أَهْوَى أُجِيكَ مَعَنَا؟ فَقَالَ نَعَمْ. قَالَ فَقَدْ شَهِدْنَا، وَ لَقَدْ شَهِدْنَا فِي عَسْكَرِنَا هَذَا [قَوْمٌ] أَقْوَامٌ فِي أَصْلَابِ الرِّجَالِ وَ أَرْحَامِ النِّسَاءِ، سَيَرَعَفُ بِهِمُ الزَّمَانُ وَ يَقْوَى بِهِمُ الْإِيمَانُ.

١٢- منابع

﴿قرآن كريم﴾

- ١- ابن ابى الحديد، عبد الحميد، شرح نهج البلاغة، تحقيق محمد أبو الفضل إبراهيم، ج ١ و ٧، قاهره: دار إحياء الكتب العربية، (١٩٦٥م).
- ٢- ابن أعثم كوفى، احمد، الفتوح، ج ٤، ط ١، بيروت: دار الأضواء للطباعة، (١٤١١ق).
- ٣- ابن جوزى، عبدالرحمن بن على، المصباح المضيء في خلافة المستضيء، تحقيق ناجيه عبدالله ابراهيم، ط ١، بيروت: شركة المطبوعات للتوزيع والنشر، (٢٠٠٠م).
- ٤- ابن سعد، محمد، الطبقات الكبرى، تحقيق محمد عبد القادر عطا، ج ٣، ط ١، بيروت: دار الكتب العلمية، (١٩٩٠م).
- ٥- ابن عبد البر، أبو عمر يوسف، الإستهيعاب في معرفة الأصحاب، تحقيق علي محمد البجاوي، ج ٣، ط ١، بيروت: دار الجيل، (١٩٩٢م).
- ٦- ابن فارس، احمد، معجم مقاييس اللغة، بيروت: دار إحياء التراث العربي، (٢٠٠٨م).
- ٧- ابن ميثم، ميثم بن علي، شرح نهج البلاغة، ط ٢، قم: دار الحبيب، (١٤٣٠ق).
- ٨- ابن هشام، عبد الملك، السيرة النبوية، تحقيق مصطفى السقا، ج ٢، ط ٢، قاهره: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده بمصر، (١٩٥٥م).
- ٩- أبو حيان توحيدى، على بن محمد، المقابسات، محقق و مشروح بقلم حسن السندوبى، ط ١، قاهره: المكتبة التجارية الكبرى (مطبعة الرحمانية)، (١٩٢٩م).
- ١٠- اسماعيل فهم، بثينة، «مستويات النرجسية وعلاقتها ببعض الاضطرابات النفسية لدى المرأة العاملة»، مجلة العلوم التربوية والنفسية، المركز القومى للبحوث، الأردن، ١٩(٣)، ٩٤-١٣٦، (٢٠١٤م).

- ۱۱- انجمن روانپزشکی آمریکا ۲۰۰۰، *DSM-IV-TR* (خلاصه متن تجدیدنظرشده چهارمین راهنمای تشخیص و آماری اختلال‌های روانی)، ترجمه محمدرضا نیک پور و هامایک آوادیس بانس، تهران: انتشارات سخن، (۱۳۸۳ش).
- ۱۲- بلاذری، أحمد بن یحیی، *جمل من أنساب الأشراف*، تحقیق سهیل زکار و ریاض الزرکلی، ج ۲، ط ۱، بیروت: دار الفکر، (۱۹۹۶م).
- ۱۳- پاکتیچی، احمد، *روش تحقیق با تکیه بر حوزه علوم قرآن و حدیث*، ط ۲، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، (۱۳۹۳ش).
- ۱۴- جعفریان، رسول، *تاریخ سیاسی اسلام*، ج ۲، ط ۸، قم: دلیل ما، (۱۳۸۹ش).
- ۱۵- خوانین‌زاده، محمدحسین، *سقیفه و خلافت؛ ترجمه و تحلیلی متفاوت از روایت ابویان توحیدی*، ط ۱، تهران: بین‌الملل، (۱۴۰۲ش).
- ۱۶- خویی، حبیب‌الله بن محمد، *منهاج البراعة*، شارح حسن حسن زاده آملی و محمدباقر کمره‌ای، ج ۳ و ۱۶، تهران: مکتبه‌الاسلامیه، (۱۴۰۰ق).
- ۱۷- راوندی، قطب‌الدین، *منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه*، تحقیق عزیزالله عطاردی، ج ۱، ط ۲، تهران: انتشارات عطارد، (۱۳۹۱ش).
- ۱۸- رضی، محمد بن الحسین، *نهج البلاغه*، تحقیق صبحی‌الصالح، ط ۱، بیروت: بی‌نا، (۱۹۶۷م).
- ۱۹- -----، *نهج البلاغه*، ترجمه سیدجعفر شهیدی، ط ۱۲، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، (۱۳۷۷ش).
- ۲۰- شارح محقق من اعلام القرن الثامن، *شرح نهج البلاغه*، تحقیق عزیزالله عطاردی، ط ۲، تهران: نشر عطارد و بنیاد نهج‌البلاغه، (۱۳۹۱ش).
- ۲۱- صفاری‌نیا، مجید، فرهاد شقاقی، و بهرام ملکی، «بررسی مقدماتی ویژگی‌های روانسنجی پرسشنامه شخصیت خودشیفته»، *فصلنامه علمی-مطالعات روانشناسی بالینی*، س ۳، ش ۸، پاییز، (۱۳۹۱ش).
- ۲۲- فیض‌الإسلام، علی‌نقی، *ترجمه و شرح نهج‌البلاغه*، خطاط: طاهر خوشنویس، تهران: بی‌نا (صحافی فیض)، (۱۳۵۱ش).

کارست الگوی مبتنی بر روان‌شناسی تاریخی در نفی مضامین موهِم خودشیفتگی... _____ محمدحسین خوانین زاده و همکاران

۲۳- کرمانی، نوید، زیان به مثابه معجزه قرآن متن اصلی فرهنگ عربی، ترجمه ملیحه احسانی نیک و لیلا ذوالفقاری، ط ۲، تهران: کرگدن، (۱۴۰۰ش).

۲۴- مفید، محمدبن محمد، الجمل والنصرة لسيد العترة في حرب البصرة، تحقیق علی میرشریفی، قم: مرکز النشر التابع لمكتب الاعلام الإسلامي، (۱۳۷۱ش).

۲۵- الجمل والنصرة لسيد العترة في حرب البصرة، تحقیق علی میرشریفی، قم: مرکز النشر التابع لمكتب الاعلام الإسلامي، (۱۳۷۱ق).

۲۶- مکارم شیرازی، ناصر و دیگران، پیام امام امیر المؤمنین علیه السلام؛ شرح تازه و جامعی بر نهج البلاغه، ط ۴، تهران: دار الکتب الإسلامية، (۱۳۸۶ش).

۲۷- منقری، نصر بن مزاحم، وقعة صفین، تحقیق و شرح عبدالسلام محمد هارون، ط ۲، قاهره: المؤسسة العربية الحديثة للطبع والنشر والتوزيع، (۱۳۸۲ق).

۲۸- موسوی، صادق، تمام نهج البلاغه، محقق فرید سید، گردآورنده محمد عساف، ج ۴ و ۵، بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، (۱۴۲۶ق).

۲۹- واقدی، محمد، المغازی، تحقیق مارسدن جونز دار، ج ۱ و ۲، ط ۳، بیروت: الأعلمی، (۱۹۸۹م).

۳۰- ویگوتسکی، لو سمینویچ، روان‌شناسی هنر، ترجمه دکتر بهروز عزبدفتری، ط ۳، تبریز: انتشارات دانشگاه تبریز، (۱۳۹۲ش).

۳۱- یعقوبی، أحمدبن أبی یعقوب، تاریخ الیعقوبی، ج ۲، بیروت: دار إصدار دار بیروت، (۱۹۶۰م).

32- Aslinger, Elizabeth N., Manuck, Stephen B., Pilkonis, Paul A., Simms, Leonard J., & Wright, Aidan G. C. Narcissist or narcissistic? Evaluation of the latent structure of narcissistic personality disorder. *Journal of Abnormal Psychology*, 127(5), 496. (2018).

<https://doi.org/10.1037/abn0000363>

33- Atari, M. Omrani, A. Dehghani, M. Contextualized Construct Representation: Leveraging Psychometric Scales to Advance Theory-Driven Text Analysis. (2023).

<https://doi.org/10.31234/osf.io/m93pd>

34- Back, Madison Daniel, Küfner, Adams Pushkin., Dufner, Michael, Gerlach, Timothy Max, Rauthmann, John, and Denissen, Jaap. Narcissistic Admiration and Rivalry: Disentangling the Bright and Dark Sides of Narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 105(6), 1013–1037. (2013).

<https://doi.org/10.1037/a0034431>

35- Foster, Jacob Drick, Shiverdecker, Levi Kevin, and Turner Iian Nill. What Does the Narcissistic Personality Inventory Measure Across the Total Score Continuum? *Curr Psychol* 35, 207–219. (2016).

<https://doi.org/10.1007/s12144-016-9407-5>

36- Giacomin, Miranda, & Jordan, Christian H. Down-regulating narcissistic tendencies: Communal focus reduces state narcissism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 40(4), 488-500. (2014).

<https://doi.org/10.1177/0146167213516635>

37- Pincus, Aaron L., & Lukowitsky, Mark R. Pathological narcissism and narcissistic personality disorder. *Annual Review of Clinical Psychology*, 6, 421-446. (2010).

<https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.121208.131215>

38- Raskin, Robert, Terry, Howard. A Principal-Components Analysis of the Narcissistic Personality Inventory and Further Evidence of Its Construct Validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(5), 890-902. (1988).

<https://doi.org/10.1037/0022-3514.54.5.890>

39- Sedikides, Constantine, Rudich, Arik, Gregg, Adams, Kumashiro, Madoka, and Rusbult, Caryl. Are normal narcissists psychologically healthy? Self-esteem matters. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(3), 400-416. (2004).

<https://doi.org/10.1037/0022-3514.87.3.400>

40- Weiss, K., Khoshgoftaar, T. M., & Wang, D. A survey of transfer learning. *Journal of Big Data*, 3(1), 9. (2016).

<https://doi.org/10.1186/s40537-016-0043-6>

41- Yang, Yongliang, Zhao, Mintao, Li, Yuting. Are Narcissists More Satisfied with Their Lives? The Mediating Roles of General Trust and Positive Emotions. *Curr Psychol* 42, 27783-27798. (2023).

<https://doi.org/10.1007/s12144-022-03770-z>